

Van draagvlak naar mondiaal burgerschap

Een bronnenanalyse van zeven jaar
Context MasterClass

Yvonne Heselmans, Peggy van Schijndel, Sara Kinsbergen en Marieke Hart

Van draagvlak naar mondiaal burgerschap

Een bronnenanalyse van zeven jaar
Context MasterClass

Amsterdam, januari 2011

Auteurs:

Yvonne Heselmans (Context, international cooperation)

Peggy van Schijndel (NCDO)

Sara Kinsbergen (CIDIN)

Marieke Hart (Context, international cooperation)

Eindredactie: Brigitte Ars

Vormgeving en foto omslag: Brigitte Bazuin

Drukwerk: Stolkwijk Grafax Jonroo Costra

Inhoudsopgave

Samenvatting	5
1. Inleiding	8
1.1 De Context MasterClass	9
1.2 Bronnenanalyse	10
1.3 Opbouw van deze publicatie	11
2. Van 'daar' naar 'hier'	12
2.1 Politieke positionering van draagvlak	12
2.2 Leden en donateurs gezocht	14
2.3 Verantwoordelijke burger: meningsvorming en dialoog	14
2.4 Verantwoordelijke burger: inspelen op pragmatisch idealisme	15
2.5 Draagvlak: waarvoor?	16
2.6 Mondiaal burgerschap is ontwikkelingsrelevant	17
3. Van vertellen naar laten doen	19
3.1 De overdracht van het verhaal	19
3.2 Eerlijke beelden	20
3.3 Complexe verhalen simpel gebracht	21
3.4 De doelgroep	22
3.5 Van vertellen naar activeren	23
3.6 Gedragsverandering via kennisoverdracht, of andersom?	24
3.7 Van mobiliseren naar faciliteren	26
3.8 Handelingsperspectieven	27
3.9 Mondiaal burgerschap is actief	28
4. Van 'doen' naar 'weten wat je doet'	29
4.1 Resultaatmeting: verantwoording in de eerste jaren	29
4.2 Resultaatcommunicatie	30
4.3 Effectiviteit draagvlakprogramma's 'hier' op de agenda	30
4.4 Verantwoorden	32
4.5 Leren	33
4.6 Mondiaal burgerschap is meetbaar	34
5. Conclusie en reflectie	36
Bronnen	38

Samenvatting

In de afgelopen jaren is door organisaties die zich bezig houden met de betrokkenheid van Nederlanders bij internationale samenwerking veel gesproken over doelen, objecten, definities en strategieën van draagvlakversterking. Zowel in de praktijk van draagvlakversterking als in het denken daarover vonden verschuivingen plaats. Daarbij is in deze periode de 'draagvlak-sector' verder geprofessionaliseerd, gespecialiseerd en heeft ze zich opnieuw gepositioneerd.

In deze publicatie worden enkele verschuivingen in het denken over draagvlak gepresenteerd die blijken uit de bronnen van de Context MasterClass uit de jaren 2003 tot 2010. Zo verschuift de aandacht van 'daar', in ontwikkelingslanden, naar 'hier' in Nederland. Wordt de nadruk verlegd van het informeren van doelgroepen naar het aanzetten tot gedrag. En is er nu meer aandacht voor het verantwoorden en leren van resultaten op het gebied van draagvlakversterking. Het is niet toevallig dat parallel daaraan de term 'draagvlak' terrein verliest ten koste van 'mondiaal burgerschap'.

Van 'daar' naar 'hier'

Kijkend naar de beleidsvorming van organisaties op het terrein van draagvlak, dan is een verschuiving van de aandacht zichtbaar van steun voor ontwikkelingssamenwerking in enge zin naar bevordering van burgerschap in relatie tot internationale samenwerking. Daarbij verschuift de focus van 'daar' naar 'hier' en neemt het werken aan draagvlak steeds meer afstand van de Noord-Zuid dichotomie 'wij helpen hen'. Waar het lange tijd gaat om de steun voor het werk in ontwikkelingslanden, komt er steeds meer aandacht voor een gezamenlijke verantwoordelijkheid.

Vooraf in de eerste jaren van de Context MasterClass (CMC) wordt ontwikkelingssamenwerking in discussies tijdens lezingen of binnen trainingen politiek gepositioneerd. Dit was een reactie op wat ook wel 'de crisis binnen ontwikkelingssamenwerking' werd genoemd. Binnen de CMC is er discussie over de spanning tussen draagvlak voor de organisatie enerzijds en het overbrengen van een bredere inhoudelijke boodschap over internationale samenwerking anderzijds. Het is in die jaren politieke realiteit dat ontwikkelingsorganisaties worden afgerekend op hun verankering in de Nederlandse samenleving en hun organisatorische draagvlak in de vorm van donateurs en vrijwilligers.

Tegelijkertijd worden mensen onder invloed van globalisering en daarbij horende ontwikkelingen steeds vaker aangesproken op hun positie, rol en verantwoordelijkheden als wereldburgers. De sector ontwikkelingssamenwerking moet niet als enige sector verantwoording nemen voor internationale gelijkwaardigheid. Globalisering en toenemende internationale verbondenheid eisen beleidscoherentie tussen diverse sectoren als economie, landbouw, onderwijs. Alle sectoren dienen zich bewust te zijn van de verantwoordelijkheid en de kansen die er liggen om mee te werken aan een gelijkwaardige wereld. Het pragmatisch idealisme, dat al eerder voet aan de grond had gekregen, baant haar paden. Steeds meer organisaties ontwikkelen

draagvlakprogramma's die het Nederlandse publiek, het bedrijfsleven, de (lokale) politici en beleidsmakers uitdagen om hun verantwoordelijkheid 'hier' te nemen voor hun 'medeburgers in de *global village*'.

Als antwoord op de vraag of 'we' het nog wel goed doen als 'draagvlaksector', verschuift binnen de CMC langzaam de aandacht naar het effectief stimuleren van wereldburgerschap en veranderingen 'hier'.

Van vertellen naar laten doen

Als tweede lijn is te zien dat de aandacht is verschoven van kennisoverdracht naar gedragsverandering. In het begin van de CMC ligt er een sterke nadruk op informerende bewustwordingscampagnes, het creëren van passief draagvlak en het bepalen van doelgroepen die via diverse media te bereiken zijn. Tijdens CMC-bijeenkomsten wordt stevig gediscussieerd over inhoudelijke boodschappen, over wat Nederlanders zouden moeten weten en het belang van kennisoverdracht en maatschappelijke en politieke bewustwording.

Het gaat hierbij om meningsvorming te stimuleren zodat mensen actief kunnen participeren als lid van een ontwikkelingsorganisatie, hun stemgedrag kunnen aanpassen en vrijwilliger of donateur zouden kunnen worden. Aandacht voor de actieve component van draagvlak is er wel, maar de nadruk ligt op de inhoudelijke boodschap en de manier waarop doelgroepen te bereiken zijn.

In de laatste jaren wordt de *discours* bepaald door gedragsverandering, het doen. Experts en deelnemers zoeken naar methodieken om gedragsverandering aantoonbaar en ontwikkelingsrelevant te stimuleren. Wat kan veranderen in het mondiaal verantwoorde gedrag? En hoe zijn mensen daarin te stimuleren? Daarbij is er wel aandacht voor kennisoverdracht, maar het idee dat kennis automatisch leidt tot gedragsverandering wordt steeds explicieter losgelaten. Binnen de CMC wordt gesproken over welke gedragsimpuls nodig is voor het gewenste gedrag.

Ook de wijze waarop doelgroepen worden benaderd, verandert in de loop van de jaren. Onder andere sprekers als Patrick Develtere (voormalig directeur HIVA in Leuven) en Harry Boyte (onder andere adviseur van president Barack Obama) bepleiten binnen de CMC dat organisaties niet meer zouden moeten mobiliseren en imponeren, maar co-creëren: samen met de doelgroep werken aan verandering.

De doelgroepenbenadering verandert dan ook van massaal naar meer gericht. De laatste jaren kwamen sociale netwerken op het internet in beeld – in de jaargang 2008-2009 onderwerp van het merendeel van de groepsopdrachten. Ook kregen jongeren steeds meer aandacht: de doeners, de pragmatische idealisten. Deskundigen op het gebied van sociale media en jongerentrends vertellen dat burgers in de 21ste eeuw graag zelf willen participeren, iets willen doen en dan het liefst met een groep gelijkgestemden. Ze spreken over Web 2.0 en de mogelijkheden die het biedt om sociale netwerken op te zetten en co-creatie te stimuleren.

Van doen naar weten wat je doet

Vanaf 2007 klinkt steeds vaker kritiek door op het draagvlakwerk. Dit gaat gepaard met de roep om resultaten zichtbaar en meetbaar te maken. De CMC besteedt door de jaren heen steeds meer aandacht aan het formuleren van doelen, het denken over theorieën van verandering en de werking van draagvlak. Onderdeel van deze ontwikkelingen is ook de roep om, en de zoektocht naar, manieren om effecten van draagvlakinspanningen 'hier' te meten. Hoe breng je het in kaart en hoe maak je uiteindelijke resultaten, de outcome, zichtbaar? Het gaat daarbij ook om het evalueerbaar maken van gecompliceerde netwerkcampagnes met elementen van bewustwording en beleidsbeïnvloeding.

Van draagvlak naar mondiaal burgerschap

In deze publicatie worden verschillende dimensies besproken die onderdeel vormen van een ontwikkeling die grofweg kan worden aangeduid als een verschuiving van 'draagvlak' naar 'mondiaal burgerschap'. Het gaat hier duidelijk om meer dan een semantische verschuiving. Draagvlak sluit aan bij een Noord-Zuid dichotomie: het gaat daarbij om steun voor het werk van mensen 'hier' ten behoeve van mensen 'daar'. 'Draagvlak is daarmee een middel. Mondiaal burgerschap daarentegen kan gezien worden als een doel op zich. Daarbij gaat het om de kennis, houding en gedrag die passen bij een gezamenlijke verantwoordelijkheid van iedereen om 'hier' veranderingen door te voeren die bijdragen aan internationale gelijkwaardigheid. Het gaat om het actief betrekken van mensen bij mondiale vraagstukken die niet behoren tot het Noorden of het Zuiden, maar ons allemaal raken.

1. Inleiding

Eerlijke chocolade en koffie in de schappen van supermarkten. Websites die inzicht geven of jouw bank 'eerlijk' bankiert. Samen digitale bomen laten groeien door ze te bemesten met 'goede en eerlijke handelingen'. Maar ook een debat met lijsttrekkers over ontwikkelings-samenwerking, een grote manifestatie voor Afrika, of een achtergronddocumentaire over de wapenhandel in Congo.

Als je met een *bird's eye view* kijkt wat er zich op dit terrein in Nederland afspeelt, dan valt het op hoeveel initiatieven bijdragen aan de betrokkenheid van Nederlanders bij armoedebestrijding en een gelijkwaardiger wereld voor iedereen. Deze betrokkenheid bij de wereld wordt aangeduid als 'het draagvlak voor internationale samenwerking', als 'wereldburgerschap', 'mondiaal burgerschap' en – meest recent – als 'burgerschap voor ontwikkelingssamenwerking'.

Achter de initiatieven schuilt een breed spectrum van doelen: kennisvergroting, bewustwording, beïnvloeden van opinies, beleidsverandering, gedragsverandering, politieke agendering. Activiteiten worden uitgevoerd door individuele burgers, professionele ontwikkelingsorganisaties en gespecialiseerde draagvlakorganisaties. Maar ook door een groot aantal maatschappelijke organisaties die zich niet in de eerste plaats op ontwikkelingssamenwerking richten, zoals scholen, ziekenhuizen, vakbonden en religieuze instellingen. Er wordt binnen projecten en programma's gewerkt op lokaal, nationaal of zelfs internationaal niveau. Doelgroepen lopen uiteen: wijkbewoners, lokale of nationale politici en beleidsmakers, journalisten, onderwijzers, het brede publiek, burgers. Organisaties zetten interactieve media in of richten zich juist op persoonlijke ontmoetingen. Samen betrekken ze mensen bij internationale samenwerking.

De afgelopen zeven jaar heeft de Context MasterClass Draagvlakversterking (CMC), een coproductie van Context, international cooperation en NCDO, in samenwerking met CIDIN, een bijdrage willen leveren aan verdere professionalisering op het gebied van (methodieken van) draagvlakversterking voor internationale samenwerking¹. Daarbij was de overtuiging dat draagvlakprogramma's een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan internationale gelijkwaardigheid en armoedebestrijding.

In de jaren 2003-2010 is binnen en buiten de CMC veel gesproken over de vraag hoe de praktijk van draagvlakversterking voor internationale samenwerking kan verbeteren. In deze publicatie zullen enkele verschuivingen in het denken over draagvlak worden gepresenteerd. Zo verschuift in deze periode van zeven jaar de aandacht van 'daar', in ontwikkelingslanden, naar 'hier' in Nederland; van het informeren van doelgroepen naar het aanzetten tot gedrag.

¹ Dank gaat uit naar alle sprekers, gasttrainers, deelnemers en anderszins betrokkenen die de afgelopen zeven jaar hebben bijgedragen aan de Context MasterClass. Eveneens veel dank aan alle collega's van Context, international cooperation, CIDIN en NCDO die zich in de verschillende jaargangen voor de CMC hebben ingezet.

Ook is er nu meer aandacht voor het verantwoorden van resultaten zowel op het gebied van armoedebestrijding als van draagvlakversterking.

Een analyse van deze verschuivingen laat zien dat het allerm minst toevallig is dat – parallel hieraan – het begrip ‘draagvlak’ tot veel discussie leidt. In de laatste jaren verdwijnt het zelfs naar de achtergrond. Begrippen als ‘wereldburgerschap’ en ‘mondiaal burgerschap’ worden in de loop van de zeven jaar steeds dominanter in het veld. Deze begrippen blijken beter aan te sluiten bij waar veel organisaties mee bezig zijn. Enerzijds zien ontwikkelingsorganisaties steeds meer in dat internationale samenwerking complex is. Het is een geïntegreerd concept dat naar het Nederlandse publiek niet meer versimpeld kan worden tot het ‘adopteren’ van een kind, of het doneren van een voedselpakket. Anderzijds wordt ook steeds duidelijker dat globalisering en internationale verbondenheid ook om veranderingen op alle niveaus hier, in Nederland, vraagt. Bovendien hebben burgers behoefte om zelf op een eigen manier invulling te geven aan hun verantwoordelijkheid in de *global village*.

1.1 De Context MasterClass

In de jaren 2003-2010 heeft de Context MasterClass Draagvlakversterking de kennisopbouw van organisaties en de kennisuitwisseling tussen organisaties in wat ook wel de ‘draagvlak-sector’ wordt genoemd, willen stimuleren. Professionals van organisaties die zich inspannen voor betrokkenheid bij armoedebestrijding, maatschappijopbouw en beleidsbeïnvloeding zijn door de CMC aangespoord te reflecteren op hun werk en te leren van elkaar. In de Context MasterClass krijgen vertegenwoordigers van nieuwe inzichten een platform. Er is ruimte voor kritische uitwisseling van inzichten. Deze uitwisseling van vernieuwde inzichten en reflectie vanuit de praktijk hierop zijn goed gedocumenteerd en leveren een rijkdom aan informatie over het denken over draagvlak voor internationale samenwerking door de jaren heen.

De CMC heeft als doel om capaciteiten van medewerkers uit organisaties nog meer te versterken zodat deze medewerkers een sterke speler zijn in het veranderingsproces van draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking. Bovendien, zo is de gedachte, zullen effectievere programma’s beter in staat zijn om het politieke en maatschappelijke debat over internationale samenwerking weer aan te jagen en op de agenda van politici, journalisten, opinieleiders en burgers te houden.

De CMC is in de afgelopen jaren enigszins van opzet veranderd, maar bestaat elke jaargang uit een besloten intensief trainingstraject en uit openbare lezingen. Het besloten trainingstraject gaat elk jaar in september/oktober van start met een selecte groep van circa 30 deelnemers. Op systematische wijze zijn hierdoor meer dan 210 vakmensen gedurende zeven jaar getraind. Binnen het besloten trainingsprogramma staat de vertaalslag van kennis over draagvlak naar resultaatgericht werken binnen de eigen organisatie centraal. Het besloten trainingstraject bestaat jaarlijks uit gemiddeld tien trainingsdagen over (methodieken van) draagvlakversterking voor internationale samenwerking en duurzame ontwikkeling.

Het openbare gedeelte van de Context MasterClass bestaat per jaargang uit vijf tot acht lezingen waarin actuele ontwikkelingen rond draagvlakversterking centraal staan. Tijdens de lezingen² gaan gastsprekers (van binnen en buiten de ontwikkelingssamenwerkingsector) in op innovatieve en actuele onderwerpen gerelateerd aan wereldburgerschap. Aansluitend aan elke lezing vindt een verdiepend werkatelier plaats voor een selecte groep deelnemers van de lezing. Tijdens deze interactieve bijeenkomsten gaan professionals in een kleine groep actief aan de slag met het thema van de lezing in relatie tot hun eigen werkpraktijk. Gemiddeld bezoeken 80 draagvlakdeskundigen en andere geïnteresseerden de CMC-lezingen en volgen hiervan 25 mensen het werkatelier.

Continue wordt binnen de CMC bijeenkomsten de theorie gekoppeld aan de praktijk. Externe deskundigen uit diverse disciplines als de psychologie, marketing en communicatie, internationale betrekkingen, politieke economie of geschiedenis, delen hun inzichten over het versterken van betrokkenheid bij mondiale vraagstukken. Discussies worden in een actueel politiek en maatschappelijk kader geplaatst. Daarbij kijkt de Context MasterClass voortdurend en systematisch naar de gelaagdheid en meerdere dimensies van het begrip 'draagvlak'. De CMC daagt deelnemers uit om voor hun organisatie te beantwoorden waarom en waarvoor ze aan draagvlak werken, en wat ze er mee beogen. Welke definities gebruiken ze? Zijn de organisaties gericht op bevordering van kennis, op het veranderen van houding of gedrag? Vervolgens nemen deelnemers de betrokken actoren, spelers en doelgroepen onder de loep.

1.2 Bronnenanalyse

De producten die uit de CMC voort zijn gekomen zijn divers van aard. Ieder jaar schrijven alle deelnemers aan het besloten trainingstraject een individueel paper. Tegen de theoretische achtergrond reflecteren zij in hun individuele opdracht kritisch op het draagvlakbeleid van hun organisatie. In de groepsopdrachten werken deelnemers op systematische wijze een eigen campagne uit en reflecteren zij in hun groepspaper op de keuzes die ze maken op het terrein van doelstellingen, doelgroepen, ingezette middelen en bereikte resultaten. Andere producten die uit de CMC zijn voortgekomen en op de website van de CMC toegankelijk zijn gemaakt zijn de verslagen van CMC-lezingen, de CMC-projectplannen en de jaarlijkse evaluatierapporten. Tevens zorgt de CMC voor continue aanwas op de website www.contextmasterclass.nl van artikelen, publicaties of externe beleidsstukken van o.a. het ministerie van Buitenlandse Zaken. Ook hoofdstukken uit het boek *Wereldburgerschap*³ dat in het kader van de CMC is geschreven, staan hierop gepubliceerd.

Voor het schrijven van deze publicatie is volop gebruik gemaakt van deze CMC-bronnen. De verslagen van alle CMC-lectures zijn doorgenomen (45 in totaal) en per jaargang zijn vijf

² Verslagen van lezingen zijn te lezen op www.contextmasterclass.nl

³ Van der Velden, F. (Red.) (2007) *Wereldburgerschap; Handreikingen voor vergroting van betrokkenheid bij mondiale vraagstukken*. Assen: Van Gorcum.

individuele papers en vijf groepsopdrachten geanalyseerd (in totaal zijn daarmee ruim 50 opdrachten bestudeerd). Daarnaast is een aantal betrokkenen van het eerste uur geïnterviewd. In het oogspringende visies, maar ook accentverschuivingen, vragen en discussies zijn systematisch in kaart gebracht. Zo tekenden zich drie hoofdlijnen af in het denken over mondiale betrokkenheid in de afgelopen jaren. In de volgende drie hoofdstukken worden deze lijnen verdiept.

De periode die is bekeken – zeven jaar – is relatief kort om over grote veranderingen te spreken. Het gaat dan ook meer om aspecten waarin zich accenten van veranderingen aftekenen. Ondanks dat de analyse van het bronmateriaal strikt genomen niet gezien moet worden als wetenschappelijk onderzoek, sprongen de inhoudelijke hoofdlijnen duidelijk in het oog na het bestuderen van alle bronnen die uit de CMC zijn voortgekomen. Daarbij wordt opgemerkt dat de bronnen niet los gezien kunnen worden van de context. De inhoud van de CMC had namelijk invloed op organisaties; ook sloot de programmering van de CMC zoveel mogelijk aan bij actuele ontwikkelingen in de veranderende maatschappij. Bovendien is de programmering continue verbeterd dankzij interne reflecties en evaluaties. Juist de veranderingen zijn interessant om te analyseren op basis van de vraag: ‘Wat zijn verschuivingen in het denken over draagvlak, in de methoden van draagvlakversterking, in de doelstellingen en de doelgroepen?’ Het is belangrijk op te merken dat de auteurs zich deze vragen in 2010 stellen en vanuit het nu terugblikken op de periode 2003-2010. De beschreven veranderingen vallen in 2010 op, omdat ze nu nog steeds, of opnieuw, actueel zijn.

1.3 Opbouw van deze publicatie

De betrokken organisaties bij de CMC willen met deze publicaties een overzicht bieden van het denken over draagvlak en mondiaal burgerschap in de afgelopen jaren. Daarmee willen zij, in lijn met wat zij in de afgelopen zeven jaren hebben gedaan, de kennisopbouw binnen de sector verder stimuleren.

Al gaat het slechts om een kort tijdvak in een lange traditie van Nederlandse betrokkenheid bij internationale samenwerking, toch was het een tijdvak waarin er volop beweging was. Dat in die periode juist ook de begrippen die in de ‘draagvlaksector’ worden gehanteerd, ter discussie stonden, is niet toevallig. De uitgangspunten van het werk stonden onder druk en verschoven. Hernieuwde aandacht voor een begrip als ‘mondiaal burgerschap’ sluit daar goed bij aan.

Het tweede hoofdstuk laat zien hoe de aandacht verschoof van ‘daar’, in ontwikkelingslanden, naar ‘hier’ in Nederland. Waar draagvlak sterk geassocieerd wordt met steun voor werk ‘elders’, blijkt mondiaal burgerschap meer aan te sluiten bij actieve burgers in Nederland. In het derde hoofdstuk komt de verschuiving van meningsvorming naar actieve participatie aan bod, de gedragscomponent van mondiaal burgerschap. Het vierde hoofdstuk gaat over verantwoord en leren binnen de sector. Hoofdstuk vijf, tot slot, blikt in meer algemene zin terug op de verschuiving van draagvlak naar mondiaal burgerschap.

2. Van 'daar' naar 'hier'

Uit papers van deelnemers en verslagen van bijeenkomsten uit de eerste jaargangen van de CMC spreekt een enorme betrokkenheid, misschien wel gretigheid en zorg, om hun draagvlakwerk anders, beter, meer gefocust te gaan doen. Deelnemers komen naar bijeenkomsten met klemmende vragen: hoe is het mogelijk dat het maatschappelijk en politiek draagvlak voor ontwikkelingsorganisaties afbrokkelt, terwijl organisaties zich zo inspinnen om meer leden en donateurs te werven? Ook blijkt uit papers van deelnemers een sterk politiek bewustzijn van de noodzaak om in de 'verhardende' Nederlandse samenleving waarden van internationale betrokkenheid hoog te houden.

Daarbij komt in de eerste jaren al de verantwoordelijkheid van burgers 'hier' aan de orde, maar dit wordt in de loop der jaren een veel prominenter thema. Steeds verfijnder en gericht wordt de vraag uitgewerkt: hoe kunnen burgers gestimuleerd worden om hun verantwoordelijkheid te nemen om 'hier' zelf bij te dragen aan wereldwijde gelijkwaardigheid? Deelnemers, sprekers en organisatoren van de CMC hebben het vooral in het laatste jaar steeds vaker over hoe ze 'hier' een globaal besef en gedragsverandering kunnen stimuleren. De overdracht van inhoudelijke en politieke boodschappen van organisaties over wat ze 'daar' bijdragen aan armoedebestrijding krijgt dan verhoudingsgewijs minder aandacht binnen de CMC.

2.1 Politieke positionering van draagvlak

De CMC werd opgezet vanuit het besef van het maatschappelijke en politieke belang van een sterk draagvlak voor de ontwikkelingssamenwerkingsector. En dat draagvlak lijkt in de beginjaren zwak. Er wordt gesproken over een 'crisis' en over 'afkalvend draagvlak'. Sommige deelnemers en experts wijten dat aan de vergrijzing, anderen aan het toenemende wantrouwen onder burgers richting grote bureaucratische systemen van professionele ontwikkelingssamenwerking. Een deelnemer uit jaargang 2004-2005 stelt in het eindpaper genadeloos vast dat 'zelfs de NS niet zo een hoog percentage ontevreden klanten had'. Velen geloven dat deze crisis beslecht kan worden door draagvlakinspanningen te vergroten en te verbeteren.

De eerste jaren van de CMC zijn bevlogen jaren. Geïnspireerd door de gedachte dat internationale gelijkwaardigheid een fundamenteel recht is voor iedereen op aarde, kiezen organisatoren van de CMC politiek getinte onderwerpen en kritische sprekers. In zijn openingstoespraak van de eerste Context MasterClass in 2003 refereert de directeur van Context, Fons van der Velden, dan ook aan de belangrijke rol die CMC-deelnemers de daaropvolgende jaren te vervullen hebben. Met het succesvol afronden van het trainingstraject en het daarmee verkregen certificaat van de Context MasterClass Draagvlakversterking op zak kunnen zij ervoor zorgen dat internationale samenwerking weer op voldoende steun en aandacht in de

samenleving kan rekenen. Dat is juist nu actueel, volgens Van der Velden, omdat Nederland steeds meer verandert in 'fort Nederland' en probeert vluchtelingen de toegang te weigeren. Ontwikkelingssamenwerking kan er aan bijdragen dat migratie in goede banen wordt geleid. Van der Velden bepleit dat daarvoor draagvlak nodig is. Niet alleen in de vorm van bereidheid om fondsen ter beschikking te stellen, maar bijvoorbeeld ook om aan politieke beleidsbeïnvloeding in de eigen samenleving te doen. Of door een stukje van de eigen welvaart op te geven ten behoeve van de medemens. Ontwikkelingssamenwerking moet weer hoog op de politieke en maatschappelijke agenda komen, is de gedachte in die tijd. Daar kunnen draagvlakprojecten aan bijdragen.

Ook uit papers en lezingen blijkt dat het doel van draagvlak die eerste jaren vooral is om ontwikkelingssamenwerking op de agenda te krijgen en te houden. Beurtelings bespreken wetenschappers en praktijkmensen binnen de CMC het belang om draagvlakversterking te richten op meningsvorming en (politieke) participatie van burgers en politici op het terrein van internationale samenwerking. De focus is daarbij gericht op het behoud van het werk van ontwikkelingsorganisaties in lage- en midden-inkomenslanden. Dit is ook te zien in een analyse van draagvlakversterking voor internationale samenwerking in Nederland in 2005.⁴ Het plan van aanpak van de CMC van 2006 refereert hieraan. In het plan wordt aangegeven dat draagvlak vooral nodig is om:

1. 'burgers te informeren en bewustwording te vergroten over ontwikkelingsproblematiek;
2. formele ondersteuning voor bestaand beleid te werven;
3. geldelijke ondersteuning voor werk voor ontwikkelingssamenwerking te krijgen;
4. Nederlandse ontwikkelingsorganisaties in staat te stellen verankering in de Nederlandse samenleving te tonen;
5. activiteiten van mensen te stimuleren die een bijdrage kunnen leveren aan armoedebestrijding.'

Binnen de CMC analyseren deelnemers het draagvlakbeleid van hun organisaties. Deze analyses komen redelijk overeen met bovengenoemde vijf punten. Veel deelnemers schrijven over het belang van meningsvorming bij burgers en politici zodat er steun blijft voor het beleid voor ontwikkelingssamenwerking van de Nederlandse regering, voor het voortbestaan van de 0,8% van het BNP voor ontwikkelingssamenwerking, en voor het behoud van een minister voor Ontwikkelingssamenwerking. Uit papers van deelnemers werkzaam voor grote ontwikkelingsorganisaties komt, op enkele uitzondering na, naar voren dat het draagvlakbeleid hoofdzakelijk gericht is op 'voortzetting en legitimatie van hun werk daar'.

Ook het ontwikkelingssamenwerkingbeleid van de Nederlandse regering wordt op grote schaal uitgelegd aan het brede publiek om draagvlak te creëren voor behoud van (budget voor) ontwikkelingssamenwerking in partnerlanden. Slechts enkele deelnemers schrijven in die beginperiode 'over de noodzaak om ook in Nederland en de Europese Unie te werken aan structurele verandering hier'. Voor hen is ontwikkelingssamenwerking 'geen geïsoleerde exercitie maar heeft het ook betrekking op beleid hier'.

4 Context, international cooperation (2005) *Inventarisatie draagvlakversterking voor internationale samenwerking in Nederland*.

2.2 Leden en donateurs gezocht

In het materiaal uit de beginjaren van de CMC is te zien hoe professionals in de 'draagvlaksector' hebben gediscussieerd over de spanning tussen draagvlak voor internationale samenwerking in brede zin en financiële steun voor het werk van hun organisaties in ontwikkelingslanden.

Al snel na het aantreden van Minister Van Ardenne in 2004 vernemen organisaties dat ze hun maatschappelijke verankering moeten aantonen om in aanmerking te kunnen komen voor financiering vanuit het MedeFinancieringsStelsel (MFS I), een nieuw kader voor subsidiering van ontwikkelingssamenwerkingprogramma's in de periode 2007-2010. Alle toekomstige MFS-organisaties moeten minstens 25% van hun subsidieaanvraag uit eigen middelen financieren. In de aanloop naar MFS I timmeren potentiële MFS-organisaties dan ook steeds harder aan de weg om leden en donateurs binnen te halen.

Vanuit de CMC wordt bepleit dat draagvlak niet alleen op eigen organisatiedoelstellingen als fondsenwerving en naamsbekendheid gericht dient te zijn. Het belang van fondsenwerving wordt onderkend, maar de organisatoren en veel sprekers vinden dat organisaties hun draagvlakprogramma's veel meer in het teken moeten plaatsen van politieke campagnes. Ontwikkelingssamenwerking moet daardoor weer politieke en maatschappelijke steun krijgen. Zoals Jacques Monasch, consultant strategie en communicatie, in 2004 tijdens een lecture aangeeft: 'In politiek-maatschappelijk campagnevoeren is het publiek het vertrekpunt en niet, zoals in de praktijk nogal eens voorkomt, de interne doelstellingen van de organisatie zelf.' Ook Hans Beerends, oprichter van de Wereldwinkels en nestor van de Derde Wereldbeweging in Nederland, pleit in die tijd binnen de CMC voor focus en afbakening binnen de draagvlakprogramma's. Met alleen geld geven aan ontwikkelingsorganisaties los je problemen van armoede en ongelijkheid volgens Beerends niet op. Draagvlak voor internationale samenwerking moet het doel zijn in plaats van pure fondsenwerving.

Het spanningsveld tussen fondsenwerving en bredere steun voor internationale samenwerking is een terugkerend thema tijdens bijeenkomsten van het besloten trainingstraject van de Context MasterClass. Uit verslagen van deelnemers blijkt dat veel van hen het graag anders zien: meer aandacht voor inhoudelijke doelen. Tegelijkertijd voelen ze een noodzaak om donateurs en leden te werven voor hun eigen organisatie.

2.3 Verantwoordelijke burger: meningsvorming en dialoog

Door de jaren heen is binnen de CMC steeds gesproken over de verantwoordelijkheid van burgers voor internationale samenwerking. In de beginjaren van de Context MasterClass wordt gesteld dat draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking belangrijk is, omdat het een fundamenteel recht van mensen is om waardig te leven, waar ook ter wereld. Daar hebben

ook Nederlanders een verantwoordelijkheid in. En draagvlakprogramma's kunnen dit verantwoordelijkheidsgevoel stimuleren.

Een van de sprekers, professor Cees Hamelink, hoogleraar communicatiewetenschap aan de Universiteit van Amsterdam, vraagt zich in een lecture in 2004 af hoe je mensen 'dwingt' zich zo te gedragen zoals het hoort in een mensenrechtencultuur? Om deze morele transformatie in de samenleving in gang te zetten is een dialoog nodig, zegt hij. En alleen door opvoeding en educatie is het mogelijk om die te stimuleren. Hij betwijfelt in diezelfde lezing of het inzetten van media wel het juiste instrument is. Hamelink ziet dat de media doorgaans niet geïnteresseerd zijn in een dialoog. Grote traditionele organisaties gebruiken vaak massamedia om hun boodschap voor het voetlicht te brengen. Maar Hamelink pleit er voor om draagvlak meer op die dialoog te richten en andere middelen in te zetten. Andere sprekers binnen de Context MasterClass sluiten zich hierbij aan. Zij vinden dat burgers en politici weer een mening dienen te vormen en mee moeten doen in de beleidsdialoog en de besluitvormingsprocessen van het ministerie en ontwikkelingsorganisaties zelf. Daar dienen draagvlakprogramma's zich vooral op te richten.

Ook andere sprekers vragen zich af hoe je mensen kunt aanspreken op hun internationale verbondenheid. In 2005 moedigt professor Henri Beunders deelnemers aan pragmatisch in te spelen op het verlicht eigenbelang in de samenleving. Daar zitten de 'haakjes' om verandering in gang te zetten. Aanpassing aan de 'commerciële doelgerichte wereld om ons heen' ziet hij als noodzakelijk. De driehoeksverhouding waarbinnen wordt samengewerkt bestaat volgens hem uit individu, organisatie en bedrijfsleven oftewel tussen bevoegenheid, eigenbelang en verlicht eigenbelang (met een summiere rol voor de overheid).

2.4 Verantwoordelijke burger: inspelen op pragmatisch idealisme

Geleidelijk vindt er een verschuiving plaats. Het pragmatisch idealisme, dat door trendsetters al langer was gesignaleerd, krijgt rond 2006 meer voet aan de grond. Burgers worden zich steeds bewuster dat ze vanuit Nederland zelf iets kunnen betekenen voor ontwikkelingslanden. Ze beginnen onafhankelijk van de formele sector samen te werken met partners in ontwikkelingslanden. Goedkopere vliegtickets en interactieve sociale media maken communicatie en samenwerking wereldwijd gemakkelijker.⁵ Tegelijkertijd breidt ook het aanbod van eerlijke consumptiegoederen zich uit. Burgers hebben steeds meer kans om vanuit 'hier' invloed uit te oefenen op internationale structuren die ongelijkheid in stand houden. In papers van CMC-deelnemers komt in deze jaren steeds vaker de term handelingsperspectieven naar voren, waaruit blijkt dat organisaties zoeken naar handvaten die ze burgers kunnen bieden om hun betrokkenheid vorm te geven.

5 Bardhan, P. (2006) *Globalization and Rural Poverty*. California: University of California at Berkeley.

Rond 2006 is er een verschuiving te zien bij ontwikkelingsorganisaties en gespecialiseerde draagvlakorganisaties. Binnen draagvlakprogramma's en -projecten wordt internationale ongelijkheid vaker gepositioneerd in de context van globalisering en internationale verbondenheid. Draagvlakexperts activeren burgers om op te komen voor hun medemens elders in de *global village* door vanuit Nederland mede verantwoordelijkheid te nemen voor ongelijkheid wereldwijd.

Ontwikkelingsorganisaties en gespecialiseerde draagvlakorganisaties gaan door met fondsenwerving en promotie. Maar vooral in de laatste jaren van dit decennium komen langzaam maar zeker ook andere koppen en slagzinnen in de media als: 'Door hier het kraanwater met tandenpoetsen niet te laten stromen, krijgt een boer in Pakistan geen natte voeten.' Of: 'Door eerlijke chocolade te kopen kan een boerin in Ghana haar kinderen naar school sturen.' Het inzetten van massamedia om de consument te bewegen eerlijke chocolade te kopen of om klimaatneutraal te opereren, wordt niet geschuwd.

Vanaf 2006 komt er ook binnen eindpapers van CMC-deelnemers een toenemende aandacht voor het stimuleren van het globale besef onder individuen, organisaties en bedrijfsleven; prominenter dan voorheen staan vragen centraal over wat Nederlanders zelf, vanuit hun eigen invloedssfeer en leefwereld in Nederland, kunnen bijdragen aan een waardig leven van mensen elders in de wereld. Is de altijd gewenste steun voor ontwikkelingssamenwerking 'daar' nog wel voldoende om bij te dragen aan internationale gelijkheid? Moeten Nederlanders ook niet zelf verantwoordelijk handelen vanuit het globale besef dat ze door hun eigen keuzes het leven van mensen elders positief kunnen beïnvloeden? Onderwerpen in papers en groepsopdrachten van deelnemers in latere jaren van de Context MasterClass weerspiegelen de toenemende aandacht voor verantwoordelijkheid 'hier'. Een deelnemer schrijft bijvoorbeeld in haar paper in 2009 'We zijn één groot dorp. Wereldburgers zijn gezamenlijk verantwoordelijk voor de aarde en de bewoners. De burgers dienen hierover na te denken en er ook naar te handelen.' Of zoals in een groepsopdracht wordt uitgelegd: '*Think global, act local*. Iedere Brabander zou zich bewust moeten zijn dat acties hier consequenties hebben voor mensen daar'.

2.5 Draagvlak: waarvoor?

In het programma van het besloten gedeelte van de Context MasterClass komt door de jaren heen steeds meer aandacht voor de vraag naar het object van draagvlak. Gaat het om draagvlak voor de eigen organisatie? Om draagvlak voor de zittende minister, of om draagvlak voor veranderingen in een geglobaliseerde wereld?

Binnen de Context MasterClass zijn definities van draagvlak aangereikt, maar niet voorgescreven. In vrijwel alle individuele papers blijkt dat de definitie met daarin een driedeling in kennis, houding en gedrag (door de Belgische hoogleraar Patrick Develtere geïntroduceerd in het onderzoek naar draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking) bij deelnemers goed weerklank vindt. Organisatoren en sprekers kijken systematisch naar de gelaagdheid en meerdere

dimensies van het begrip draagvlak en dagen deelnemers uit om voor hun organisatie te beantwoorden waarom en waarvoor ze aan draagvlak werken, en wat ze er mee beogen. Deelnemers aan de Context MasterClass bespreken waarom ze aan draagvlak werken en waarvoor ze steun zoeken. Het antwoord op deze vraag is stevast dat de meeste deelnemers draagvlak als een middel zien om direct of indirect bij te dragen aan armoedebestrijding en mondiale gelijkwaardigheid. Dit is in de loop der jaren nauwelijks veranderd.

Het gaat daarbij nadrukkelijk om meer dan steun voor de sector, het budget of de minister van ontwikkelingssamenwerking. Toch lijkt het er vanaf 2007 steeds meer op dat het begrip 'draagvlak' wordt geproblematiseerd vanwege een vermeende reductie tot steun voor de minister, het overheidsbudget of een budgetnorm; hulp vanuit 'hier' voor 'daar'. Zeker in 2008 wordt vanuit politiek en samenleving kritisch op het concept draagvlak gereageerd (met teksten als 'draagvlakcampagnes kun je niet eten'). Vanaf 2007 vragen deelnemers van de Context MasterClass expliciet aandacht voor de actuele discussies rond de ontwikkelingsrelevantie en toegevoegde waarde van draagvlak. Ook binnen hun draagvlak- en ontwikkelingsorganisaties woeden discussies over de meest relevante invulling en benadering van het draagvlakconcept, zo blijkt uit verhitte discussies en individuele papers.

Organisatoren en sprekers binnen de CMC vragen consequent aandacht voor objecten van draagvlak die er toe doen. Het in de Context MasterClass veel besproken AIV Briefadvies *Ontwikkelingssamenwerking: nut en noodzaak van draagvlak* (2009) biedt hier een sterk kader voor. Het briefadvies zegt hierover: 'Het gaat hierbij om een uitwerking van het begrip beleidscoherentie voor duurzame ontwikkeling en de rol die overheden, bedrijven, organisaties en burgers daarin kunnen en moeten spelen.'

2.6 Mondiaal burgerschap is ontwikkelingsrelevant

In de Context MasterClass raakt na verloop van tijd het begrip 'draagvlak' steeds meer op de achtergrond. Er wordt steeds meer gesproken over 'wereldburgerschap', 'mondiaal burgerschap' en 'de mondiale dimensie van burgerschap'.

NCDO werkte in 2007 al aan een Canon Wereldburgerschap⁶ voor het onderwijs, maar al snel wordt duidelijk dat het concept van mondiaal burgerschap ook buiten de muren van het onderwijs goed bruikbaar is. Het past beter bij de aandacht voor de rol van Nederlandse burgers in ontwikkelingsvraagstukken. Daarbij wordt er steeds vaker vanuit gegaan dat ook wereldburgers hier, hun kinderen en kleinkinderen, baat hebben bij een schone en rechtvaardige wereld. Vanuit een globaal besef keuzes maken en er naar handelen wordt tegenwoordig gezien als een vorm van 'verlicht eigenbelang'. In de vorming van wereldburgerschap in het onderwijs werd de nauwe relatie tussen verlicht eigenbelang en mondiaal burgerschap

6 NCDO (2009b) *Vensters op de Wereld, Canon voor wereldburgerschap*. NCDO en Universiteit Utrecht.

al enkele jaren daarvoor erkend.⁷ In juni 2010 spreken deelnemers aan een debat binnen de CMC over de vraag of wereldburgerschap een politiek middel is om internationale ongelijkheid gezamenlijk vanuit *common goals* aan te pakken, of dat het juist een doel op zichzelf is, waar ieder op zijn eigen niveau een eigen invulling aan geeft zonder dat er een gezamenlijk moreel kader aan verbonden is. Vanuit beide perspectieven wordt benadrukt dat het erom gaat een relevante bijdrage te leveren aan ontwikkeling.

De verschuiving van 'draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking' naar 'bevordering van burgerschap in relatie tot internationale samenwerking' accentueert de toegenomen nadruk op de ontwikkelingsrelevantie van bijdragen 'hier'. Waar bij 'draagvlak voor ontwikkelings-samenwerking' het accent ligt op het creëren van draagvlak voor ontwikkelingsamenwerking 'daar' zijn bij mondiaal burgerschap burgers net als beleidmakers, politici en het bedrijfsleven deelnemer geworden aan een geglobaliseerde wereld, waarin de grenzen tussen 'hier' en 'daar' fluïde zijn geworden. Daarmee is de bijdrage die 'hier' wordt geleverd relevant voor ontwikkeling. Die bijdrage 'hier' is het doel van zogenoemde draagvlakactiviteiten oftewel 'initiatieven ter bevordering van mondiaal burgerschap'.

7 Zo blijkt bijvoorbeeld uit: Beneker, T. & van der Vaart, R. (2006) *Global citizenship and development*. In *Development matters: geographical studies on development process and policies*, Eds. P. van Lindert e.a. Utrecht: University Utrecht, Faculty Social Geography. Zie ook: Desforges, L. (2004) *The formation of Global Citizenship: International Non-Governmental Organisations in Britain*. *Political Geography* 23.

3. Van vertellen naar laten doen

In de aanpak van activiteiten is een verschuiving te zien van kennisbevordering ten behoeve van meningsvorming en participatie naar het, op andere wijze dan via kennis, activeren van mondiale burgers. In de laatste twee jaren komt er ook meer vraag naar aantoonbare effecten van draagvlakinspanningen in Nederland⁸. Bewustwording en houdingsverandering zijn minder aantoonbaar, omdat het onzichtbare interne, persoonlijke processen zijn. Terwijl gedragsverandering meestal zichtbaar is en daardoor beter te meten. Tegelijkertijd zijn veel deelnemers bezig met de vraag hoe je ontwikkelingen op het gebied van Web 2.0 en sociale media kunt vertalen naar draagvlakinitiatieven. Het verhaal van ontwikkelingsorganisaties verdwijnt daarmee wat naar de achtergrond, en het is de actief betrokken, mondiale burger die volop in de schijnwerpers staat. Hij of zij kan het zélf doen.

3.1 De overdracht van het verhaal

In de eerste jaren van de CMC staan draagvlakinspanningen vaak in het teken van overtuigen en mobiliseren. Organisaties vertellen het publiek over het werk van hun partners in Azië, Afrika of Latijns-Amerika. Ze nodigen hun partners in ontwikkelingslanden uit om hun verhalen persoonlijk te komen vertellen. Naast geëigende media zetten ze ook steeds vaker websites op waar gebruikers verder kunnen zoeken naar informatie en persoonlijke verhalen. Interactieve, sociale media zijn vooral populair in de latere jaren zo blijkt uit de goed bezochte lezingen en presentaties over media in de laatste jaren van de CMC die zich vrijwel uitsluitend op digitale media richten.

De gangbare overtuiging is lange tijd geweest dat overdracht van informatie en kennis leidt tot grotere betrokkenheid, sterkere meningsvorming en een ruimhartiger geefgedrag onder het brede publiek. Binnen de CMC wordt benadrukt dat niet de organisatiedoelen centraal moeten staan, maar dat participatie van burgers binnen ontwikkelingssamenwerking van belang is. Burgers moeten daarom een eigen mening vormen. Kennisoverdracht kan hieraan bijdragen. Aan het begin van de CMC wordt het belang van kennisoverdracht geregeld binnen lezingen en in individuele papers besproken. Een oud-deelneemster uit het eerste jaar memoreert dat kennis wordt beschouwd als een fundamenteel recht van mensen. In een democratische samenleving hebben mensen het recht om geïnformeerd te zijn over de wereld om zich heen. Pas dan kunnen ze weloverwogen keuzes maken. Kennis leidt tot meningsvorming en dit is van belang om de dialoog over ontwikkelingssamenwerking in de samenleving te stimuleren. Een

⁸ Vanuit de politiek en beleidsmakers komen reacties op gebrekkige resultaatcommunicatie van draagvlakinspanningen. Zie Kamervragen 2070828280. Zie ook antwoorden van het ministerie van Buitenlandse Zaken op vragen over de begroting van het ministerie over 2006. Zie ook: *Commissie Draagvlak en Effectiviteit Ontwikkelingssamenwerking 2006*. En: *IOB, Draagvlakonderzoek, Evalueerbaarheid en resultaten*, april 2009

duurzame mondiale wereld is immers een gezamenlijke verantwoordelijkheid, niet alleen van beleidsmakers en praktijkmensen, maar ook van burgers. Daarom wordt in de eerste jaren van de CMC veelvuldig aandacht besteed aan de noodzaak van participatie van burgers binnen ontwikkelingssamenwerking. Echter in die eerste jaren gaat het vooral om de vraag waarom deze burgerparticipatie zo belangrijk is. De operationele uitwerking hiervan – hoe die participatie gestimuleerd kan worden – komt later in de CMC aan de orde.

In die begintijd van de CMC gaat het vooral om het creëren van passief draagvlak, zegt professor Cees Hamelink tijdens één van de Context MasterClass lezingen in 2005. Hij onderscheidt in deze lezing passief draagvlak van actief draagvlak. Hoewel een aantal, vooral gespecialiseerde draagvlakorganisaties of campagneafdelingen van grote organisaties, zich in die beginjaren van de 21ste eeuw wel degelijk inspannen om burgers, politici en ambtenaren rondom specifieke thema's te activeren en mobiliseren, blijven dit verhoudingsgewijs inspanningen voor kleine en specifieke doelgroepen. Ze bieden niet de 'heilige graal' waar in die jaren vooral naar gezocht wordt om het passieve draagvlak voor behoud van ontwikkelingssamenwerking op grote schaal te activeren.

3.2 Eerlijke beelden

In verhalen worden boodschappen en beelden gekozen. Dus zoals een dokter haar patiënt onderzoekt, zo analyseren CMC-deelnemers en sprekers de beelden en boodschappen die door hen en hun collega's aan het Nederlandse publiek worden gezonden: welke beeldvorming over mensen in bijvoorbeeld Afrika wordt hiermee gecreëerd? Simpele beelden van hulpbehoevende mensen in landen in Azië of Afrika bestrijden deelnemers door de jaren heen als stereotyperend. Dergelijke beelden houden in hun ogen overwegend het superieure gevoel in stand dat Nederlanders hebben van mensen die leven onder de armoedegrens. Hoewel in afzonderlijke bewustwordingsprogramma's van gespecialiseerde draagvlakorganisaties of draagvlakafdelingen veelal zorgvuldig wordt omgegaan met het beeld dat wordt gecreëerd, ontbeert het massaal gevormde beeld over mensen afkomstig uit arme landen vaak realiteitszin. Deze beelden dragen daarom niet bij aan het stimuleren van gelijkwaardigheid, eigenaarschap en respectvolle internationale samenwerking. Wel doen deze beelden in de massamedia overwegend appèl op emoties van mensen. Zo verleiden ze hen om eenmalig donaties te geven of om lid te worden.

De ervaren Afrika-journalist Kees Broere spreekt in 2008 tijdens een CMC-lezing die in het teken van 'beeldvorming' staat. Hij schroomt niet om de aanwezige draagvlakspecialisten een spiegel voor te houden. Hij laat een aids campagne zien en somt vervolgens alle clichés over het hulpbehoevende en problematische Afrika op. Volgens hem zijn medewerkers van ontwikkelingsorganisaties, veelal Afrika-liefhebbers, er bij gebaat om het negatieve beeld van Afrika in stand te houden. Afrika-liefhebbers willen namelijk dat Afrika in de aandacht blijft. Ook al dragen zij het continent een warm hart toe, ze zullen de schaduwkanten steeds blijven noemen. En hiermee de negatieve beeldvorming over Afrika in stand houden.

Eerlijke beelden zijn noodzakelijk om deze negatieve beeldvorming en gevoelens van superioriteit te voorkomen, zo vinden ook veel CMC-deelnemers. In diverse papers uit de eerste CMC-jaargangen schrijven deelnemers over het wantrouwen in ontwikkelingssamenwerking en de rol die versimpelde boodschappen daarin spelen. Van binnenuit de sector komt in toenemende mate ook verzet tegen de gangbare wijze waarop ontwikkelingsorganisaties omgaan met beelden en boodschappen, bijvoorbeeld door CMC-spreker Andy Palmen van Simavi. Tijdens een aantal trainingen komen deze kritische geluiden ook van de deelnemers zelf. Een medewerker communicatie van een toonaangevende ontwikkelingsorganisatie pleit in het laatste jaar zelfs voor 'een verbod' op makkelijk verkoopbare maar eenzijdige en ongeloofwaardige beelden en boodschappen. Organisaties moeten volgens hem over de grens van hun eigen organisatie heen kijken ten behoeve van het belang van ontwikkelingssamenwerking. Hij vond veel weerklank bij deelnemers. Geïnspireerd vragen deelnemers en begeleiders zich af hoe het gebruik van dit soort 'eerlijke beelden' gestimuleerd kan worden. Hoe kun je een dergelijke verantwoordelijke houding binnen de ontwikkelingssamenwerkingsector creëren? Verschillende deelnemers zijn het er over eens dat ook Nederlandse ontwikkelings- en draagvlakorganisaties een **Code of Conduct** rondom beeldvorming zouden moeten opstellen. Dit in navolging van de Europese brancheorganisatie DEEEP (Development European Engagement for the Eradication of Global Poverty), die in 2006 de *Code of Conduct on good practices on Images and Messages related to the Third World* heeft ontwikkeld.

3.3 Complexe verhalen simpel gebracht

Keep It Straight and Simple (KISS) staat in het algemeen centraal in kennisoverdracht aan het begin van de 21ste eeuw. Veel organisaties passen KISS toe in hun massamediale fondsenwervingscampagnes of promotionele acties. Dat wil niet zeggen dat ze in die eerste jaren van de 21ste eeuw het ingewikkelde verhaal van ontwikkelingssamenwerking niet vertellen. Dat doen ze wel, maar dit gebeurt op een kleinere schaal, gericht op een klein segment van de Nederlandse samenleving.

Het zijn vaak de draagvlakorganisaties of de campagneafdelingen van grote ontwikkelingsorganisaties die dit complexe achtergrondverhaal uit de doeken doen. Ze vertellen het op conferenties en seminars, in achtergrondprogramma's van Radio 1, binnen de muren van schoolgebouwen en kerken of achter kramen tijdens festivals. Daar brengen (thema) specialisten het verhaal dat zich achter de schermen afspeelt voordat de waterput in beeld komt of voordat kinderen gemotiveerd in hun schoolbanken zitten. Daar vertellen ze aan het geïnteresseerde publiek wel het diepere verhaal van ontwikkelingssamenwerking waarin complexe zaken als machtsverhoudingen en culturele verschuivingen een belangrijke rol spelen. Echter het brede vrijgeveige publiek zit in de ogen van veel ontwikkelingsorganisaties niet te wachten op complexe informatie over internationale netwerken, beleidsbeïnvloeding, 'complementariteit', **domestic accountability** of de Parijse Agenda. Voor dit grote publiek moeten verhalen simpel worden gehouden, althans dat was indertijd veelal de overtuiging van

ontwikkelingsorganisaties. Professor Cees Hamelink zegt tijdens een CMC-lezing in 2005: 'Om een groot passief draagvlak te bereiken, moet de boodschap een beetje overdreven zijn, een beroep doen op oeremoties en niet politiseren. De boodschap moet verwachtingen creëren.'

Binnen de CMC wordt veel gesproken over welke verhalen je nu overdraagt en wat de consequenties zijn om het simpel over te dragen. Tijdens debatten over de vraag hoe de kloof tussen professionals en het brede publiek kan worden gedicht, delen deelnemers de mening dat er in ieder geval ook een communicatieprobleem is. 'De ontwikkelingsproblematiek kan steeds moeilijker worden uitgelegd aan het Nederlandse publiek. Hierdoor haken Nederlandse burgers af', schrijft een deelnemer in 2004. Andere deelnemers vinden dat organisaties de burger serieuzer moeten nemen. Ze volgen de redenering dat organisaties juist het hele verhaal van inspanningen, veranderingen en resultaten moeten vertellen, ongeacht de complexiteit. Zij zijn van mening dat halve waarheden of valse beloftes contraproductief zijn. Mensen haken af, als ze het gevoel krijgen dat er iets voor ze achtergehouden wordt of zodra ze de afwezigheid van transparantie maar vermoeden. Zoals een spreker tijdens een training van de Context MasterClass in 2009 zei: 'Iedereen weet dat je met 1 euro geen enkel kind van HIV/Aids afhelpt. Waarom wordt dat dan wel beloofd?'

3.4 De doelgroep

Een goed verteld verhaal is afgestemd op haar luisteraars. In de beginjaren van de CMC is het opbouwen van kennis over doelgroepen relatief nieuw binnen de sector. Vanaf het begin besteedt de Context MasterClass veel aandacht aan doelgroepsegmentatie. Er worden vaker vragen gesteld, als: Wie is het brede publiek? Wat willen ze eigenlijk horen? Wat kun je van ze verwachten? Waar kun je ze bereiken?

Een belangrijke rol in dit alles speelt de onderzoeksorganisatie Motivaction. In 2004 wordt Motivaction uitgenodigd om in de CMC haar *Mentality Model* uiteen te zetten. Het Motivaction-model wordt de eerste paar jaar veel gebruikt. De laatste jaren neemt het gebruik van het model en het op grote schaal bepalen van doelgroepen af. Dit heeft alles te maken met verschuivingen die optreden in doelstelling en aanpak; van breed naar meer gericht en van zenden naar activeren.

Het Mentality Model

Mentality is een waarden- en leefstijlonderzoek van Motivaction dat een kijk geeft op doelgroepenindeling en -benadering. Het doet dit door een beeld te schetsen van de belevingswereld van Nederlanders, meer inzicht te geven in hoe trends ontstaan, in wat doelgroepen beweegt en in welke bredere context zij opereren. Het model maakt onderscheid in zeven doelgroepsegmenten, zoals de kosmopolieten, de opwaarts gericht, de gemaksgeliefden. Motivaction definieert voor iedere doelgroep kenmerken. Zo bestaat er per doelgroep informatie over welke televisieprogramma's ze bekijken, welke kranten en tijdschriften ze lezen, of ze wel of niet aan sport en/of aan cultuur doen et cetera. Redelijk verfijnd kan aan de hand van het *Mentality Model* beschreven worden wie de doelgroep is. Dit helpt organisaties om hun verhalen beter aan te laten sluiten bij de belevingswereld van de luisteraars. Het helpt ook in het kiezen van het juiste (media)kanaal om het verhaal te kunnen vertellen, zodat het verhaal bij het juiste publiek terecht komt.

Bron: www.ContextMasterClass.nl/lectures/verslagen/

Lezing: 'De sociale kaart van Nederland' (CMC 2003-2004)

3.5 Van vertellen naar activeren

In de loop van de zeven jaar CMC is te zien dat draagvlakorganisaties en ontwikkelingsorganisaties steeds meer hun kernstrategie veranderen van 'vertellen' in 'activeren'. Dit sluit aan bij burgers in de 21ste eeuw die liever zelf actief participeren in ontwikkelingssamenwerking. Ze willen concreet iets doen, meer dan geld geven. Het liefst samen met een groep gelijkgestemden. De aanvankelijk smalle basis voor praktisch idealisme, die door professor Henri Beunders al in 2005 is besproken, verspreidt snel in de loop van 21ste eeuw. In de laatste twee jaar-gangen kan het merendeel van de groepspapers in dit kader worden geplaatst. Er wordt niet alleen gewerkt aan verbreding van draagvlak (nieuwe doelgroepen) maar ook aan verdieping (oude, betrokken doelgroepen nog meer activeren en aanspreken op hun ambassadeursrol). Ontwikkelingssamenwerking vermaatschappelijkt. Het vertellen van verhalen, het zenden van informatie en het mobiliseren van groepen sluit steeds minder aan bij de belevingswereld en behoeftes van (vooral jongere) doelgroepen.

Parallel aan deze ontwikkeling daagt het Nederlandse publiek, de Tweede Kamer en de overheid draagvlakorganisaties uit om de effecten van hun programma's en projecten aantoonbaar te maken. Het vergroten van kennis, meningsvorming en participatie moet zichtbaarder zijn. Vanuit organisaties zelf klinkt ook steeds duidelijker de vraag om met draagvlakprojecten en -programma's effectief te zijn in het bevorderen van gedrags- en beleidsveranderingen. Veel meer dan in de eerste jaren worden deelnemers uitgedaagd na te denken hoe ze daadwerkelijk met campagnes gedragsverandering gestalte geven.

Om de effectiviteit van draagvlakprogramma's te versterken ligt de aandacht vooral bij gedragsverandering. Binnen de CMC analyseren sprekers en deelnemers de trends van 'co-creatie' en 'pragmatisch idealisme'. Hoe stimuleer je gedragsverandering? Hoe activeer je burgers, politici, producenten en beleidmakers om zelf verantwoordelijkheid te nemen? Om antwoord te geven op deze vragen, richt de CMC zich o.a. op het vergroten van kennis, inzichten en vaardigheden om gedragsbeïnvloeding effectiever aan te pakken. In de eerste plaats bekijken sprekers en deelnemers opnieuw de – gangbare – aanname dat kennis via houding het gedrag beïnvloedt. En als dat niet zo is, hoe beïnvloed je het dan wel, en hoe maak je dat meetbaar?

Verder bespreken deskundigen uit diverse disciplines binnen de CMC hun inzichten rondom het stimuleren van gedragsverandering. Deelnemers denken na over de effectiviteit en duurzaamheid van handelingsperspectieven. Nieuwe methodes als de sociale netwerkbenadering komen aan bod. En Web 2.0 doet haar intrede. Massaal komen draagvlakmedewerkers naar lezingen over deze thema's (de lecture over social media in de jaargang 2008-2009 was met 120 bezoekers de best bezochte lecture van het jaar). Steeds meer beseffen organisaties dat burgers zelf achter de knoppen willen zitten, ofwel aan het roer van de verandering.

3.6 Gedragsverandering via kennisoverdracht, of andersom?

Kennis leidt niet altijd tot gedragsverandering. Dat is in de laatste jaren van dit decennium de gangbare gedachte. Het CIDIN en de NCDO bespreken tijdens de lezing 'Van denken naar doen' in 2010 hun onderzoek waarin aangetoond wordt dat toegenomen kennis niet alleen maar positieve effecten heeft. Teveel kennis kan ook leiden tot té kritisch gedrag en een proces van *crowding out*: mensen trekken zich terug.

Om dieper na te denken over de vermeende relatie tussen kennis, houding en gedrag komen experts uit de sociale psychologie binnen de CMC aan het woord. Aan de hand van experimenteel onderzoek hebben zij bewezen dat er geen lineair verband tussen kennis, houding en gedrag is. Gedrag is primair onbewust en kan door hele andere factoren gestimuleerd worden. Binnen de CMC is in 2010 tijdens diverse bijeenkomsten stil gestaan bij het boek *Invloed* van Robert Cialdini, waarin belangrijke factoren worden besproken die invloed hebben op gedragsverandering.

Robert Cialdini

Robert Cialdini, een Amerikaanse hoogleraar en op dit moment de meest invloedrijke persoon op het gebied van sociale beïnvloeding, heeft veelvuldig veldexperimenten gedaan op het gebied van invloed. Deze veldexperimenten heeft hij vervolgens in het laboratorium verder onderzocht en geanalyseerd. Hij heeft uit dit jarenlange onderzoek zes principes gefilterd die gedragsverandering beïnvloeden: Deze zijn wederkerigheid, schaarste, consistentie, autoriteit, *linking* en sociale bewijskracht. Cialdini gaat nog een stap verder. Hij stelt dat '(automatisch) gedrag leidt tot kennis'. Gedreven door emotie kopen mensen bijvoorbeeld spontaan een lidmaatschap aan de deur of op straat voor een goed doel. Pas daarna gaan ze zich verdiepen in dit doel.

Bron: www.ContextMasterClass.nl/lectures/verslagen/

Lezing: 'Van denken naar doen' (CMC 2009-2010)

Deze input over beïnvloeding wordt door deelnemers stevig opgepakt, zo blijkt uit discussies tijdens de bijeenkomsten en de vele verwijzingen er naar in de eindopdrachten. Deelnemers van de CMC discussiëren over de vraag of de factoren van Cialdini niet vooral gericht zijn op het bevorderen van ad hoc consumentengedrag. Zijn die factoren ook wel van toepassing op het stimuleren van duurzame weloverwogen en idealistische keuzes om je leven anders in te richten ten behoeve van gelijkwaardige samenleving? Naar de mening van sommige deelnemers denken draagvlakmedewerkers graag vanuit termen als moraal, altruïsme en geweten als drijfveren voor mensen om gedrag te veranderen. Hoe moet de theorie van Cialdini dan in deze context geplaatst worden? Is het niet teveel ad hoc marketing?

Professor Rick van Baaren van de Radboud Universiteit, een deskundige op het terrein van sociale beïnvloeding, zei tijdens zijn lezing voor de CMC in 2009: 'Misschien is het niet lief dit te zeggen, maar in idealisme schuilt gevaar. Als je weet dat de mooiere route (inspelen op bewustzijn en solidariteit) minder effect heeft en je kiest er toch voor, ben je dan niet voornamelijk voor jezelf bezig? Je wilt per slot van rekening een probleem oplossen? Daarbij gaat het uiteindelijk niet om jou. Dus als de marketingstrategie beter werkt, waarom zou je deze dan niet toepassen?' Ten slotte zegt Van Baaren: 'Kies hierbij voor de 'hybride route', zodat mensen wel de tijd krijgen hun goede gedrag te internaliseren. Dus begin bij gedragsverandering en bouw daar op voort om ook duurzame verandering in houding en gedrag te bewerkstelligen.' Deze discussies stimuleren deelnemers om een kritische houding aan te nemen ten aanzien van draagvlakprogramma's en te reflecteren op keuzes, doelen en methodes alvorens deze toe te passen. In de beoordeling van de groepspapers is daar in de laatste jaargangen van de Context MasterClass nadrukkelijk aandacht aan besteed.

3.7 Van mobiliseren naar faciliteren

Iedereen lijkt het erover eens: stimuleren van mondiaal verantwoord gedrag is nodig. Het stimuleren van dit gedrag lukt niet meer door vanuit een televisiemast promotionele campagnes uit te zenden en kennis over te dragen. Communicatieadviseur Peter van Vendeloo van advies- en onderzoeksbureau Tabula Rasa zegt hierover tijdens de CMC lezing in 2009: 'Al ruim veertig jaar is eigenlijk bekend dat massamediale communicatie nauwelijks gedrag kan veranderen, het kan het alleen bevestigen. Er moet gezocht worden naar nieuwe aanpakken.' Voor fondsenwerving kan massamedia nog wel een goed middel zijn, maar voor draagvlakinitiatieven, gericht op verandering van houding en gedrag, is het dit niet. In die laatste jaren kiezen organisaties in het algemeen steeds vaker de insteek van faciliteren in plaats van mobiliseren. Deze verschuiving stond centraal tijdens de lecture van Harry Boyte (Amerikaans expert op het gebied van *civic action*) tijdens de jaargang 2007-2008. In lijn hiermee gelooft Van Vendeloo dat het meest effectieve middel om mensen tot een andere houding of ander gedrag te motiveren de sociale netwerkbenadering is. Het oorspronkelijke idee van sociale netwerken bestaat al langer: het samenbrengen van mensen rondom een bepaald onderwerp zodat ze zich ook daadwerkelijk verbonden gaan voelen met het thema (*bonding*) en hiermee een brug kunnen slaan (*bridging*) naar gelijkgestemden (synchroon). Binnen deze benadering wordt veel gebruik gemaakt van *peer-to-peer* communicatie: de organisatie communiceert niet zelf als zender met haar doelgroep, maar laat de doelgroep met elkaar communiceren. Organisaties gaan het gesprek aan op individueel niveau. De legers van vrijwilligers gedurende de verkiezingscampagne van Obama⁹ zijn een voorbeeld van deze methode. Ook met betrekking tot campagnes waarvan het resultaat verder weg ligt (zoals milieu of ontwikkelingssamenwerking) heeft de sociale netwerkbenadering een hoger slagingspercentage, aldus Van Vendeloo.

Sociale netwerkbenadering nader belicht

Begrippen als solidariteit, wederkerigheid, vertrouwen en gemeenschapszin worden afgestoft en in relatie gebracht met de sociale netwerkbenadering. Het gaat om gedeelde kernwaarden. De opkomst van allerlei kleinschalige initiatieven is hier een voorbeeld van. Uiteenlopend van een soort *Tupperware*-parties voor eerlijke producten, tot een vrouw die een restaurant was begonnen en eters 'voedde' met verhalen over ontwikkelingssamenwerking. Of jongeren die gefaciliteerd werden om gezamenlijk theaterproducties te maken, te rappen, een bandje op te zetten of zelf debatten op te starten.

Bron: www.ContextMasterClass.nl/lectures/verslagen/

Lezing: 'De mondiale burger als co-creator' (CMC 2009-2010)

⁹ Op de website van de Context MasterClass is het verslag te lezen van de lecture van Harry C. Boyte *Civic engagement revisited*. Harry C. Boyte is o.a. beleidsadviseur voor de verkiezingscampagne van Barack Obama. Zie onder [www.contextmasterclass.nl/lectures/verslagen/verslagen 2008-2009/civic engagement revisited](http://www.contextmasterclass.nl/lectures/verslagen/verslagen%202008-2009/civic%20engagement%20revisited).

Binnen de CMC is het thema van sociale netwerken ook gekoppeld aan Web 2.0. De laatste jaren kwamen ook deskundigen op het terrein van Web 2.0 in lezingen aan het woord. In dit verband komen ook toepassingen van digitale sociale netwerken ter sprake.¹⁰

3.8 Handelingsperspectieven

Om gedrag te stimuleren krijgt het begrip 'handelingsperspectieven' in de hele CMC-periode aandacht. In een veelvoud van papers analyseren deelnemers door de jaren heen dat het grote publiek, behorend tot het passieve draagvlak, vooral eenvoudige promotionele of financiële handelingsperspectieven krijgt aangeboden: je kunt organisaties steunen door lid te worden, geld over te maken of vrijwilliger te worden. Dit soort handelingsperspectieven draagt direct bij aan de doelstelling om ontwikkelingssamenwerkingsorganisaties te legitimeren en te versterken.

Daarentegen ontwikkelen organisaties voor het specifieke inmiddels geïnteresseerde publiek een groter spectrum aan handelingsperspectieven om beoogde bewustwording te verdiepen of om hen meer maatschappelijk of politiek te engageren. Een deelnemer uit 2003 schrijft al: 'Er is een spectrum aan handelingsperspectieven uiteenlopend van ad hoc kaarten aanbieden van kaartenacties naar stimuleren van praktisch idealisme (*fair trade* kopen) tot aan lange termijn handelingsperspectieven om mensen uit te zenden/vrijwilligerswerk te doen.' Een andere deelnemer uit datzelfde jaar schrijft dat er in die tijd een zwaardere focus ligt op handelingsperspectief voor politici (aanpassen beleid, opnemen 0,7% in partijprogramma's, Kamervragen stellen) dan op handelingsperspectief voor Nederlands publiek.

Het valt op dat in die eerste jaren nog weinig aandacht wordt besteed aan vragen als: hoe kan een handelingsperspectief een impuls veroorzaken zodat mensen hun gedrag blijvend veranderen? Ook is er nog nauwelijks nagedacht over hoe handelingsperspectieven ontwikkelingsrelevant gedrag kunnen stimuleren.

Terwijl de organisaties zelf meer naar de achtergrond verschuiven, komt er meer nadruk op duurzame, relevante handelingen 'hier'. Draagvlakorganisaties streven ernaar invloed uit te oefenen op het alledaagse gedrag waarmee burgers een bijdrage kunnen leveren aan het oplossen van mondiale problemen en het verminderen van armoede in de wereld. Vanuit dat oogpunt worden nieuwe onderwerpen geïntroduceerd: wat is gedragsverandering, hoe bewerkstellig je dat?

Mede naar aanleiding van het IOB-rapport *Draagvlakonderzoek, Evalueerbaarheid en resultaten*¹¹ beginnen organisaties binnen en buiten de CMC meer over dit soort vragen na te

¹⁰ De website van www.treemagotchi.nl is een voorbeeld hiervan.

¹¹ IOB (2009) *Draagvlakonderzoek; evalueerbaarheid en resultaten*. IOB Evaluaties no. 322. Den Haag: OBT.

denken. Ook de beleidsbrief *Investeren in Mondiaal Burgerschap* van minister Bert Koenders en het AIV Briefadvies *Ontwikkelingssamenwerking: nut en noodzaak van draagvlak* geven een impuls aan dit denken. Rond het uitkomen van deze beleidsnotities wordt binnen en buiten de CMC meer nagedacht over wat effectieve, ontwikkelingsrelevante handelingsperspectieven zijn. Hiermee wordt dan niet bedoeld op kortstondige ad hoc acties als vlammetjes branden op een website of digitaal poppen aankleden ter bevordering van beleidsbeïnvloeding of bewustwording. Wel wordt nagedacht over het bieden van perspectieven om gedrag duurzaam en ontwikkelingsrelevant te veranderen. Deze handelingsperspectieven beogen dan veelal gedragsverandering die invloed uitoefent op structurele ongelijkheid. In dat kader wordt in de laatste jaren de Groene Sint campagne geregeld op de agenda gezet van de CMC. In de training en tijdens werkateliers analyseren deelnemers deze ontwikkelingsrelevante campagne waarin het geboden handelingsperspectief centraal staat.

3.9 Mondiaal burgerschap is actief

Praktisch en theoretisch is er binnen de 'draagvlaksector' veel meer aandacht gekomen voor gedragsverandering. Internet en sociale media brengen de wereld de huiskamer binnen en bieden mogelijkheden voor burgers om iets te doen voor een betere wereld, en dat op laagdrempelige manieren die aansluiten bij hun informatieconsumptiepatronen. Mondiaal burgerschap is inclusief en participatief: iedereen kan bijdragen en het zelf vormgeven. Mensen willen steeds meer actief iets betekenen voor mensen in ontwikkelingslanden. En daar zijn in toenemende mate mogelijkheden voor. Uiteenlopend van het kopen van eerlijke producten, eerlijk bankieren tot en met zelf een project opzetten en (digitaal) begeleiden in een ander land. Ontwikkelingsorganisaties en draagvlakorganisaties faciliteren deze wil om zelf actief te zijn.

4. Van 'doen' naar 'weten wat je doet'

Het is duidelijk dat het terrein van draagvlak voor internationale samenwerking in Nederland in beleidsmatig en operationeel opzicht de afgelopen jaren sterk in beweging is geweest. Dit heeft ook gevolgen gehad voor de (indirecte) relaties tussen organisaties en mensen in ontwikkelingslanden, de relaties onderling binnen de sector en de relaties binnen organisaties en met donoren en de achterban.

Terugkijkend op de afgelopen zeven jaar lijkt de storm van hectiek en profilering geluwd. Een deelnemer uit de eerste jaren ziet in 2010 een beeld van meer rust, tijd voor terugkijken en reflectie en behoefte aan samenwerking. Organisaties richten zich op het verbeteren van hun activiteiten en het beter evalueren daarvan. Terwijl de ontwikkelings- en draagvlaksector flinke kritiek over zich heen krijgen, wordt er echter minder vaak en minder fel aandacht geschonken aan de politieke dimensie van draagvlak.

4.1 Resultaatmeting: verantwoording in de eerste jaren

Jaarlijks agendeert de CMC het onderwerp 'evalueren en leren'. Tot ongeveer 2007 stond het onderwerp 'plannen, monitoren en evalueren' vooral in het teken van verantwoording afleggen over effectiviteit van programma's in ontwikkelingslanden. Dit zou het draagvlak voor de organisaties ten goede komen. In veel individuele opdrachten uit de eerste jaren wordt gepleit voor transparantere communicatie over resultaten die ontwikkelingsorganisaties in ontwikkelingslanden boeken. Later in de tijd gaan discussies meer over het verantwoorden en leren van effectiviteit van draagvlakprojecten en programma's. Deelnemers onderstrepen elk jaar het belang van een betere evaluatiepraktijk van draagvlakinterventies.

Op 5 april 2006 bezoekt professor Alan Fowler van het *Institute for Social Studies* de Context MasterClass.¹² Het vraagstuk van verantwoording en draagvlak was in die tijd een hot topic, een belangrijk thema dat onderwerp is van vele bijeenkomsten, debatten en publicaties. Professor Fowler schrijft er een hoofdstuk over in het boek *Wereldburgerschap* en houdt over dit actuele onderwerp een Context MasterClass lezing. Het valt op dat Fowler alleen spreekt over het verantwoordingsaspect achteraf. Verantwoording wordt door hem gedefinieerd als 'aantonen van verantwoordelijkheid voor acties aan belanghebbenden'. Fowler onderscheidt globaal twee soorten acties waarover een organisatie verantwoording kan

¹² Een dag na deze CMC-lezing, donderdag 6 april, presenteert de Commissie Dijkstal in Den Haag tijdens een persconferentie de uitkomsten van een onderzoek. Het onderzoek van Commissie Dijkstal is gehouden naar draagvlak en effectiviteit met de titel '*Vertrouwen in een kwetsbare sector*'. In datzelfde jaar stellen leden van de Tweede Kamer vragen over het draagvlakbeleid van het ministerie en de rol van de NCDO in het bijzonder. Ze willen zogezegd *value for money*. Verantwoording en draagvlak staan hoog op de agenda.

afleggen. Zo is er functionele verantwoording over hulpmiddelen, toepassingen en resultaten op de korte termijn. Daarnaast is sprake van strategische verantwoording over de impact op andere organisaties en de omgeving op de middellange tot lange termijn. Een voorbeeld hiervan is dat een schandaal over een hoog inkomen van de directie van een bepaalde ontwikkelingsorganisatie een negatief neveneffect kan hebben op andere organisaties omdat het schandaal in de ogen van het publiek de hele sector tekent. Voor elke organisatie geldt de lastige opdracht om op verantwoorde wijze aan verschillende interne en externe belanghebbenden verantwoording af te leggen.

4.2 Resultaatcommunicatie

Veelal ingegeven door een ervaren 'crisis' in ontwikkelingssamenwerking en een 'afkalvend draagvlak' bespreken deelnemers in de jaren tot 2007 de noodzaak om te communiceren over resultaten. Ze hechten belang aan communicatie over effectiviteit van het werk in ontwikkelingslanden naar het Nederlands publiek toe. Het valt op dat discussies in die eerste jaren niet gaan over resultaatmeting van de draagvlakinspanningen zelf in Nederland. Ook de lezing van Lilianne Ploumen (nu voorzitter van de Partij van de Arbeid; toen directeur programma's van Cordaid) in 2007 over de noodzaak van resultaatcommunicatie illustreert deze focus. Ploumen zegt: 'Verantwoording van de besteding van geld door ontwikkelingsorganisaties wordt steeds belangrijker. De Europese Commissie wil niet alleen weten wat er met subsidiegeld gedaan wordt maar wil ook de bewijzen zien. De Nederlandse overheid vraagt steeds gedetailleerder en specifiekere naar wat de concrete resultaten zijn. Daarnaast heeft de Nederlandse burger steeds meer idee van wat ze wel en niet willen horen. Kortom: allerlei belanghebbenden stellen eisen aan de informatie die zij willen ontvangen. Behalve hogere eisen, die gesteld worden aan de inhoud van de informatie, zijn ook de communicatievormen divers geworden.' Over de link tussen resultaatmeting en draagvlak zegt Ploumen: 'Mensen willen graag resultaat zien van hun inzet, anders voelen ze zich niet geroepen om bij te dragen aan projecten. Dat schept voor organisaties de verplichting om te laten zien wat er met het geld van mensen gedaan wordt en bereikt is. In dit opzicht draagt resultaatcommunicatie bij aan een van de elementen van draagvlak: kennis.', aldus Ploumen die met haar lezing de luide roep om verantwoording scherp duidt.

4.3 Effectiviteit draagvlakprogramma's 'hier' op de agenda

Vanaf 2006 zijn er toenemende kritische geluiden van draagvlakcritici. Ze bekritiseren de 'vage campagnes' in de trend van 'Draagvlakcampagnes kunnen Afrikanen niet eten'. Kamerleden Irrgang (SP) en Boekesteijn (VVD) stellen vragen over de effectiviteit van draag-

vlakprogramma's en -projecten.¹³ Binnen de sector bestaat al eerder een behoefte om van elkaar te leren.¹⁴ Dit krijgt een extra impuls door kritiek van buitenaf. Er komt meer aandacht voor het formuleren van doelen en het denken over theorieën van verandering en de werking van draagvlak. Onderdeel van deze ontwikkelingen is ook de zoektocht naar methodieken om effecten van draagvlakinspanningen te meten. Hoe breng je het in kaart en hoe maak je uiteindelijk resultaat, de **outcome**, zichtbaar op een manier die 'het tellen van de kaartenverkoop' overstijgt. Organisaties willen leren van hun verleden en van elkaar. De sector professionaliseert, effectueert en specialiseert zich.¹⁵

Input, output en outcome

input(s)

De financiële, menselijke en materiële hulpbronnen die worden gebruikt voor een interventie.

output(s)

De directe producten en diensten die het resultaat vormen van een activiteit, zoals een publiciteitscampagne, een festival, een (studenten)uitwisseling, een lespakket, enz.

outcome(s)

Het (maatschappelijk) effect dat het gevolg is van de geproduceerde output, bijvoorbeeld het draagvlakeffect dat een interventie bij een doelgroep teweegbrengt.

Bron: IOB (2009) *Draagvlakonderzoek, evalueerbaarheid en resultaten*. IOB Evaluaties no. 322. Den Haag: OBT

In 2009 publiceert de IOB de publicatie *Draagvlakonderzoek, evalueerbaarheid en resultaten*. Dit rapport geeft een sterke impuls aan het denken over evalueerbaarheid en effectiviteit van projecten en programma's gericht op draagvlak voor internationale samenwerking. Het gaat niet in op de relatie tussen draagvlak enerzijds en effectiviteit van de ontwikkelings-samenwerkingsprogramma's 'daar' anderzijds. Het sluit ook fondsenwerving- en promotionele campagnes uit. Het onderzoek kijkt uitsluitend naar de evalueerbaarheid van draagvlak-programma's voor mondiaal burgerschap. Het rapport onderstreept de vaststelling van de CMC dat de evaluatiepraktijk van deze draagvlakprogramma's een kwaliteitsslag verdient. De boodschap van de IOB wordt in 2009 ook bevestigd door de Adviesraad Internationale

¹³ Zie o.a.: Kamervragen 2070828280.

¹⁴ Zie o.a. Context, 2005, *Inventarisatie draagvlakversterking voor internationale samenwerking in Nederland*. Eindrapport.

¹⁵ idem

Vraagstukken (AIV). De AIV becommentarieert in haar adviesbrief aan de Minister over het nut en de noodzaak van draagvlak het gebrek aan aantoonbare resultaten van draagvlak-programma's.¹⁶ De toenmalige minister voor Ontwikkelingssamenwerking, Minister Koenders, verandert uiteindelijk niet alleen inhoudelijk, maar ook methodisch zijn draagvlakbeleid. In zijn brief *Investeren in Mondiaal Burgerschap* aan de Tweede Kamer¹⁷ zet hij uiteen dat zijn draagvlakbeleid zich zal beperken tot het stimuleren van wereldburgerschap via actiegerichte, ontwikkelingsrelevante programma's die aantoonbaar gedragsverandering beogen, aan de hand van evaluaties vooraf en achteraf. Het IOB-onderzoek en de daaraan gekoppelde beleidsbrief van Minister Koenders benadrukken de noodzaak om effecten van veranderingen 'hier' te evalueren. In tegenstelling tot eerdere jaren staat resultaatcommunicatie over effecten van ontwikkelingssamenwerking 'daar' niet meer centraal in discussies.

4.4 Verantwoorden

Binnen de CMC is in de laatste jaren eveneens een verschuiving gaande in de invulling van het onderwerp verantwoording. Vooral uit presentaties van experts en uit verslagen van trainingen komt deze verandering naar voren. De verschuiving heeft verschillende aspecten. Deze hebben te maken met omgaan met complexiteit, het kiezen van verschillende doelen van evaluatie en het kiezen uit een spectrum van methodieken.

Draagvlakprojecten of -programma's kunnen simpel, gecompliceerd, complex of chaotisch zijn. Aan het eind van de CMC worden deze gradaties aan de hand van het Cynefin model toegelicht. Dit is een model dat systematisch de graad van complexiteit van een project of programma in kaart brengt.¹⁸ Oefeningen binnen de CMC-training wijzen uit dat deelnemers de draagvlakprojecten en -programma's vaak in de categorie complex indelen. In de training worden deelnemers aan de hand van groepsopdrachten systematisch begeleid om de complexiteit van de beginsituatie en van het beoogde veranderingsproces van een (gefingeerd) project of programma te analyseren en in kaart te brengen. Deelnemers oefenen met het interventiekader, om doelen, strategieën en middelen aan te passen aan het niveau van complexiteit. En ze leren om deze logische kaders dusdanig op te zetten, zodat het ook evalueerbaar is. Echter, binnen de CMC is altijd met een zekere terughoudendheid gesproken over het criterium 'evalueerbaarheid'. Begeleiders van de CMC willen voorkomen dat er een verschuiving plaatsvindt naar projecten en programma's die bij uitstek meetbaar zijn, maar wellicht een minder relevante bijdrage leveren aan ontwikkeling. Ook deelnemers hebben zich in discussies binnen trainingen en lezingen, of buiten de CMC om, de laatste jaren geregeld geuit over beperkingen die externe evaluatie-eisen afdwingen. Als alles aantoonbaar en kwantitatief meetbaar moet zijn, dan vallen er veel relevante projecten en programma's af.

¹⁶ Adviesraad Internationale Vraagstukken (2009), *Briefadvies Nut en noodzaak van ontwikkelingssamenwerking*.

¹⁷ Zie brief aan de Tweede Kamer, 11 mei 2009 van minister Koenders *Investeren in Mondiaal Burgerschap naar de Tweede Kamer*.

¹⁸ Zie bijvoorbeeld ook: <http://www.youtube.com/watch?v=5mqNcs8mp74>

Zoals kennisoverdracht, bewustwordings- en meningsvormende projecten. In dit kader is binnen de CMC het standpunt van Einstein geregeld gebruikt. Einstein zegt: *'Not everything that counts can be counted. And not everything that can be counted, counts.'*

Binnen de CMC krijgen deelnemers geen eenduidig antwoord op de vraag hoe ze projecten beter evalueerbaar kunnen maken. Ze krijgen wel een kader aangeboden van waaruit ze weloverwogen keuzes rond doelen en methoden van evalueren kunnen maken. Tevens dagen evaluatie-experts hen kritisch uit om na te denken over de vraag hoe ze een kwaliteitsslag kunnen maken binnen hun eigen evaluatiepraktijk. Deelnemers wisselen ideeën en benaderingen hierover uit, discussiëren over voor- en nadelen van impactmeting. Ze bespreken een reeks van methoden en technieken en kijken naar de kracht en valkuilen van participatieve onderzoeksmethodes versus kwantitatieve onderzoeksmethodes. Ieder jaar beseffen deelnemers dat het opzetten van een goede planning, monitoring en evaluatie van draagvlakprojecten bijna een leertraject op zichzelf is. Ze zien dat organisaties behoefte hebben om deze evaluatiepraktijk te verbeteren, zodat hun projecten en programma's sterker worden.

4.5 Leren

Naast verantwoording staat ook ieder jaar het belang van leren op de agenda van de Context MasterClass. De behoefte om van elkaar te leren blijkt sterk uit de eerlijke, openhartige analyses van sterkten en zwakten van projecten in de besloten trainingssessies van de Context MasterClass. Organisaties willen leren van hun verleden en van elkaar.

Leren en verantwoording zijn binnen de CMC aan elkaar gekoppeld als twee wielen van een fiets, daarom staat het in de agenda van de CMC-trainingen ieder jaar geprogrammeerd als 'meten en leren' of 'verantwoorden en leren'. In de laatste jaren wordt het leren van draagvlakprogramma's en -projecten gekoppeld aan het opstellen van Theorieën van Verandering voor het project of programma. Dit veronderstelt soms een andere benadering voor een aantal deelnemers. In plaats van direct een aantal korte termijn activiteiten te organiseren, stimuleren CMC-trainers deelnemers om aan de hand van een Theorie van Verandering eerst na te denken over de lange termijn en over de resultaten die ze willen behalen.

Theorie van Verandering

Vergelijk het met een landkaart. Een Theorie van Verandering (Theory of Change) helpt organisaties om in het onvoorspelbare landschap om hen heen van a naar b te komen. Onderweg worden veranderingen voortdurend opgetekend, afstanden bepaald en worden nieuwe koersen uitgezet om het einddoel te bereiken. Het is als een kapitein die zijn schip door storm en wind navigeert naar de thuishaven. Werken vanuit een Theorie van Verandering vergt een andere aanpak dan het werken vanuit statische strategische en operationele documenten die het risico lopen in de kast te verdwijnen en pas na afloop van het project naar boven komen. In het laatste geval is het risico aanwezig dat een evaluator nimmer het gat kan verklaren tussen de uiteindelijke resultaten en de gestelde doelen op papier. Er is dan ook een grote kans dat er tussentijds weinig wordt geleerd van de uitvoering van het programma.

Een Theorie van Verandering voor projecten en programma's maakt het leren op verschillende niveaus mogelijk. Zo kan er meer aandacht geschonken worden aan de vragen 'doen we het goed?', of 'doen we wel de goede zaken?' en aan de dieperliggende assumpties die aan een project of programma ten grondslag liggen. Een oud CMC-deelnemer zegt: 'Het biedt je inzicht in hoe je een interventielogica steeds opnieuw aan een nadere beschouwing kan onderwerpen.'

Bron: www.ContextMasterClass.nl/lectures/verslagen

Presentatie Jochem Deutum tijdens bijeenkomst 'Verantwoorden en leren' (CMC 2009-2010)

4.6 Mondiaal burgerschap is meetbaar

Het is duidelijk dat de sector die zich bezig houdt met betrokkenheid van Nederlanders bij internationale samenwerking zich aan het professionaliseren is. Kritische reflectie op de eigen rol en relaties is hier een belangrijk onderdeel van. Evenals verantwoordelijkheid nemen voor het creëren van eerlijke beelden, voor verantwoording over inspanningen en resultaten en voor het mogelijk maken van steeds effectievere interventies door te meten en te leren. Naar voren komt vooral de bereidheid om te veranderen en er worden duidelijk kwaliteitsslagen gemaakt.

Draagvlakprogramma's en -projecten en programma's voor mondiaal burgerschap spelen zich af in een snel veranderende wereld. In een complexe arena waar veel actoren en invloeden een rol spelen. Deelnemers aan de CMC hebben leergierigheid getoond om beter aan te geven wat de beoogde resultaten van hun inspanningen zijn. Zij laten zien dat organisaties waarvoor zij werken in een professionaliseringslag hun monitoring en evaluatie van

programma's hebben verbeterd. Binnen de CMC is wel altijd met een zekere terughoudendheid gesproken over het criterium 'evalueerbaarheid'. Inspanningen voor mondiaal burgerschap moeten zich niet verengen tot projecten en programma's die bij uitstek meetbaar zijn. De relevantie ervan mag niet uit het oog verloren worden.

Het is een uitdaging om ook voor complexe (op samenwerking gebaseerde) beleidsbeïnvloedende campagnes evaluatiekaders te ontwikkelen, zodat deze initiatieven niet vanwege het criterium meetbaarheid van de baan worden geschoven. In de laatste jaren worden steeds meer gezamenlijke netwerkcampagnes opgezet waarin synergie wordt gezocht tussen publiekscampagnes en beleidsbeïnvloeding. Ook binnen de CMC neemt de aandacht voor deze complexe campagnes toe, zo blijkt uit het groeiende aantal individuele papers waarin deelnemers kijken naar campagnes van samenwerkende organisaties als de EEN campagne, naar de Stop Kinderarbeid campagne, de *Global Campaign for Education* en de Groene Sint campagne. Ook ontwikkelen deelnemers zelf, binnen groepsopdrachten, dit soort complexe campagnes met een gecombineerde strategie op bewustwording en beleidsbeïnvloeding.

Verandering van gedrag, beleid en politieke agendering voor internationale rechtvaardigheid vereist echter een lange adem. Vanaf het moment dat organisaties in dit soort complexe samenwerkingsprocessen stappen, moeten ze zich langdurig inspannen en zich eraan committeren. Er zal weinig effect bereikt worden als dit soort processen ad hoc gebeuren of slechts een korte periode duren. Bij dergelijke complexe inspanningen is evaluatie van effectiviteit een complexe uitdaging, maar dat maakt de campagnes niet minder relevant.

5. Conclusie en reflectie

De verschuiving van draagvlak naar mondiaal burgerschap die uit de bronnen van de Context MasterClass 2003-2007 naar voren komt is meer dan een semantische verschuiving. Uit het bronmateriaal komt een beeld naar voren van een sector die zich professionaliseert, haar bakens verzet en daarbij kritisch naar het eigen beleid kijkt. Zo komt vanaf de beginjaren uit lezingen en verslagen van de CMC een beeld naar voren van een sector die op gezette tijden worstelt met het doel van draagvlakinspanningen. Gaat het om steun voor een bepaalde organisatie, of op de eerste plaats om mondiale vraagstukken? Is de burger slechts een potentiële donateur, of is hij meer dan dat? In de eerste jaren staat de discussie vaak in het teken van de vraag: Waarom is draagvlak voor internationale samenwerking nodig? Tegen de achtergrond van de verhardende samenleving wordt de politieke noodzaak gesignaleerd om juist nu effectief aan draagvlak voor internationale samenwerking te werken.

In de latere jaren verschuift de vraag van het 'waarom' naar het 'hoe'. Vanaf 2006 komt meer aandacht voor praktisch betrokken burgers, digitale Web 2.0-omgevingen worden in sneltreinvaart gecreëerd, er worden nieuwe methodieken ontwikkeld om de burger actief te betrekken. Intensiever dan voorheen worden mogelijkheden bekeken om burgers aan te sporen tot gedragsverandering. Na de kritiek op draagvlakinitiatieven en de IOB-evaluatie neemt deze herpositionering een vlucht: er komt een duidelijke focus op het aantoonbare meetbare gedrag van burgers 'hier'. Tegelijkertijd komen er kritische geluiden dat reductie van draagvlakactiviteiten tot simpele acties voorkomen moet worden. Ook kennisoverdracht en bewustwording blijven van belang. Er moet echter zeker meer nagedacht worden over de vraag hoe je deze processen beter evalueerbaar kan maken. Daarnaast gaat het om een sector die regelmatig kritiek krijgt, maar die ook steeds kritisch kijkt naar haar eigen werk, en die nieuwe methoden ontwikkelt om aan te sluiten bij maatschappelijke trends en bij kennisontwikkeling over betrokkenheid en gedragsverandering. Dat resulteert onder meer in een 'veralledaagsing' van ontwikkelingssamenwerking; een betrokkenheid die verder gaat dan lidmaatschap of donatie, die zichtbaarder is dan morele steun en die zich manifesteert in meetbaar en ontwikkelingsrelevant gedrag 'hier'.

Binnen de sector wordt geregeld gereflecteerd op de relatie tussen verschillende draagvlakactoren. Vanaf het begin wordt binnen de CMC kritisch gekeken naar samenwerking dan wel 'concurrentie' tussen ontwikkelingsorganisaties. In 2005 is die kwestie extra actueel vanwege de voorwaarden in MFS I, die zowel samenwerking als individuele profilering stimuleren. In latere jaren van de CMC zijn discussies rondom samenwerking meer gerelateerd aan het denken over complexe mondiale problemen als klimaat, veiligheid of internationale handel. Dergelijke complexe internationale problemen vragen om een gezamenlijke aanpak gericht op internationale coherentie.¹⁹ Een interessante paradox komt naar voren in de agenda van de afgelopen jaren: terwijl de 'draagvlaksector' professionaliseert, praat deze veel over leren en verantwoorden, en minder over de politieke achtergrond van werken aan draagvlak.

¹⁹ Zoals ook wordt betoogd in het in 2010 uitgebrachte rapport van de Wetenschappelijk Raad voor het Regeringsbeleid *'Minder pretentie; meer ambitie'*.

Hoewel de verschuivingen naar 'hier' en de actieve component van draagvlak juist recht trachten te doen aan het belang van maatschappelijke betrokkenheid bij internationale samenwerking, dreigt de nadruk op meetbare, individuele gedragsveranderingen hier de politieke opdracht van de 'draagvlaksector' te verenigen. Het brede politieke debat over de maatschappelijke en politieke noodzaak (en politieke opdracht) om algemeen draagvlak voor internationale samenleving op de kaart te houden, komt veel minder nog aan bod. Politiek bewustzijn is in de CMC het meest terug te zien in de veelal complexe campagnes die bewustwording en beleidsbeïnvloeding combineren. Vanaf het moment dat organisaties in de complexe samenwerkingsprocessen stappen die meestal gepaard gaan met dit soort campagnes, moeten ze zich langdurig inspannen en zich eraan committeren. Er zal weinig effect bereikt worden als dit soort processen ad hoc gebeuren of slechts een korte periode duren. Bij dergelijke complexe inspanningen is evaluatie van effectiviteit ook een complexe uitdaging, maar dat maakt de campagnes niet minder relevant.

In deze publicatie zijn verschillende dimensies besproken die onderdeel vormen van een ontwikkeling die kan worden aangeduid als een verschuiving van 'draagvlak' naar 'mondiaal burgerschap'. Meer dan 'draagvlak' neemt 'mondiaal burgerschap' afstand van een Noord-Zuid dichotomie die tot de verleden tijd behoort. Er wordt gesproken over 'draagvlak voor..'. En of daar nu 'het budget voor ontwikkelingssamenwerking' of 'het werk van een ontwikkelingsorganisaties' wordt ingevuld: het gaat daarbij om steun voor het werk van mensen 'hier' ten gunste van mensen 'daar'. 'Draagvlak voor...' is een middel. Mondiaal burgerschap is ontwikkelingsrelevant en een doel op zich. Daarbij gaat het niet om steun voor een organisatie, een budgetnorm of het werk van de sector in brede zin. Het gaat om kennis, houding en gedrag passend bij een gezamenlijke verantwoordelijkheid, van burgers, beleidsmakers, politici en producenten om 'hier' veranderingen door te voeren ten gunste van internationale gelijkwaardigheid. Het gaat om het bevorderen van een mondiaal besef, om het actief betrekken van mensen bij mondiale vraagstukken. Die vraagstukken behoren niet tot het Noorden of het Zuiden, maar raken ons allemaal.

Bronnen

Gebruikte literatuur

- Adviesraad Internationale Vraagstukken (2009) *Briefadvies ontwikkelingssamenwerking, nut & noodzaak van draagvlak*.
- Bardhan, P. (2006) *Globalization and Rural Poverty*. California: University of California at Berkeley.
- Beneker, T. & van der Vaart, R. (2006) Global citizenship and development. In *Development matters: geographical studies on development process and policies*, Eds. P. van Lindert e.a. Utrecht: University Utrecht, Faculty Social Geography.
- Boyte, H.C. (2008) *Citizen Solution; How you can make a difference*. Minnesota: Historical Society Press.
- Cialdini, R. (2007) *Influence; The psychology of persuasion*. Harpercollins publishers.
- Context, international cooperation (2005) *Inventarisatie draagvlakversterking internationale samenwerking in Nederland*. Utrecht: Context, international cooperation.
- Desforges, L. (2004) The formation of Global Citizenship: International Non-Governmental Organisations in Britain. *Political Geography* 23.
- Develtere, P. (Ed.) (2003) *Het Draagvlak voor Duurzame Ontwikkeling: Wat het is en zou kunnen zijn*. Antwerpen: De Boeck.
- Develtere, P. & De Bruyn, T. (2008) *De vierde pijler van ontwikkelingssamenwerking; er is meer aan de hand*. Leuven: HIVA.
- Dijksterhuis, A. (2007) *Het slimme onbewuste; denken met gevoel*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- Fox Paresh, V. & Biekart, K. (2009) Linking and learning and leaving Dutch experiments promoting global citizen action. In *Netherlands Yearbook on International Cooperation 2008*, Ed. P. Hoebink. Assen: Van Gorcum.
- Gaventa, J. & Tandon, R. (2006) *Citizen engagements in a globalizing world*.
- Gumucio-Dagron, A. (2008) Six degrees and butterflies, communication, citizenship and change. In *Civic driven Change: Citizens' imagination in action*, Eds. A. Fowler & K. Biekart. The Hague: Institute of Social Studies.

IOB (2009) *Draagvlakonderzoek; evalueerbaarheid en resultaten*. IOB Evaluaties no. 322. Den Haag: OBT.

Ministerie van Buitenlandse Zaken (2009) *Investeren in mondiaal burgerschap*.

NCDO (2009a) *Barometer Internationale Samenwerking 2009*.

NCDO (2009b) *Vensters op de Wereld, Canon voor wereldburgerschap*. NCDO en Universiteit Utrecht.

Van der Velden, F. (Red.) (2007) *Wereldburgerschap; Handreikingen voor vergroting van betrokkenheid bij mondiale vraagstukken*. Assen: Van Gorcum.

Van Vugt, M. (2009) Triumph of the commons: Helping the world to share. In *New Scientist, Environment* 2722.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2010) *Minder pretentie, meer ambitie*, Amsterdam: University Press.

Wilson Grau, R. (2008) *Thought piece on evaluation advocacy impact in international social change networks*. A paper presented at the Advocacy Impact Evaluation Workshop at the Evans School for Public Affairs, University of Washington, 4-6 December 2007.

Geraadpleegde lezingen van de Context Masterclass

Verslagen van deze lectures staan op www.contextmasterclass.nl.

De sociale kaart van Nederland. Martijn Lampert en Martin Schiere (5 juni 2003)

Campagnes. Jacques Monasch, Erik van Bruggen en Alex Klusman (27 januari 2004)

De rol van de media. Cees Hamelink (11 januari 2005)

Het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking. Martijn Lampert (6 april 2005)

Ontwikkelingssamenwerking in sociologisch-historisch perspectief. Henri Beunders (19 oktober 2005)

Ontwikkelingssamenwerking, draagvlak en verandering. Alan Fowler (5 april 2006)

Internationale samenwerking, draagvlak en resultaatcommunicatie. Lilianne Plaumen (10 april 2007)

Lecture beeldvorming van Afrika. Kees Broere (22 april 2008)

Civic Engagement Revisited. Harry Boyte (16 oktober 2008)

Draagvlak en Web 2.0. Sandra van Heeswijk en Pelle Aardema (4 december 2008)

Hoe laten wij ons beïnvloeden? Peter van Vendeloo (10 februari 2009)

Jongeren: het draagvlak van nu. Huub Nelis en Els Dragt (17 april 2009)

Van denken naar doen... Draagvlak en de verhouding tussen kennis, houding en gedrag.
Rick van Baaren (1 oktober 2009)

De kracht van de consument: eerlijk (consumeren) duurt het langst. Eelco Fortuijn, Egon de
Bruin en Roland Waardenburg (11 februari 2010)

Social Media: De Mondiale Burger als Co-creator. Sanne Roemen (15 april 2010)

Gedragsverandering: de actieve component van mondiaal burgerschap. Jan Gruiters, Rob
van der Vaart en Maarten Brouwer (17 juni 2010)

Verantwoorden en leren. Resultaatmeting van mondiaal burgerschap onder de loep.
(11 november 2010)

Websites

www.contextmasterclass.nl

www.ncdo.nl

www.ru.nl/cidin

Postbus 94020
1090 GA Amsterdam
onderzoek@ncdo.nl
www.ncdo.nl

NCDO betreft mensen in Nederland bij internationale samenwerking en duurzame ontwikkeling en ondersteunt hen daarbij met informatie en adviezen. NCDO laat onderzoek uitvoeren naar de betrokkenheid binnen de Nederlandse samenleving bij internationale samenwerking. Een overzicht van de onderzoeken van NCDO kunt u vinden op www.ncdo.nl/onderzoek

